

Samplott.
Massedrapene i Katyn-skogen
av Bjørn Bratbak 102627
Kopier fra Pro Patria nr 3, nr 4 og nr 5/1992

Vår holdning
til sovjetiske
løgner (I)

Massedrapene i Katyn-skogen

Av major (R)
Bjørn Bratbak

Etter Sovjets okkupasjon av Øst-Polen i september 1939 ble rundt 15 000 offiserer, blant dem 800 leger, skilt fra de øvrige krigsfangene og plassert i fangeleirer ved Kozielsk, Starobielsk og Ostashkow i Sovjet. Her ble de utsatt for harde forhør, men de sovjetiske avhørerne klarte ikke å få dem til å gi opp sin lojalitet til Polen og den katolske kirken. Våren 1940 ble fangene ført i puljer på 200 til tre forskjellige steder og avlivet med kaldt blod. Sovjet var på den tid ikke i i krig med noe land. Ett av stedene var Katynskogen nær Smolensk, de to andre stedene var ukjent frem til 1990. Sovjet klarte å legge et nærmest ugjenomtrengelig slør over ugjerningene, og demokratiene i vest gjorde lite eller intet for å avdekke sannheten.

I perioden mellom mars og juni 1940 ble ca 4 500 polske offiserer avlivet ved nakkeskudd med revolver i Katynskogen og gravlagt i fellesgraver på samme sted. De øvrige ca 10 000 ble tatt av dage på samme tid.⁽¹⁾ Deres graver, og opplysninger om henrettelsene har ikke foreligget i samme grad som for Katynofrene, selv om detaljer nå begynner å komme for en dag også for disse udådene. Henrettelsene foregikk samtidig som polske fartøyer deltok i norske farvann i kampen mot de tyske overfallsmenn, og en polsk brigade kjempet for Norges og Polens frihet i fjellene rundt Narvik.

Etter det tyske angrep på Sovjet i 1941, og etter sterkt britisk press, inngikk den polske regjeringen i London den 30. juli 1941 avtale med Sovjet om våpenfelleskap. Snart begynte polakkene å henvende seg til sine allierte for å få sine savnede offiserers skjebne frem i lyset. Alle forsøk, fra henvendelser direkte til Stalin, og egne polske hemmelige undersøkelser, klarte ikke å avdekke omstendighetene rundt udåden.

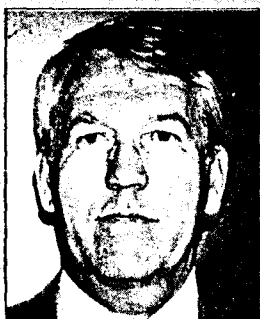
Tysk propaganda

Etter det tyske angrep på Russland med den derpå følgende tyske okkupasjon av store sovjetiske områder, ble de tyske avdelingene i området ved Smolensk gjort oppmerksom på massegraver og at massehenrettelser måtte ha funnet sted i Katynskogen. Dette ble utnyttet i en storstilet tysk propagandakampanje. 13. april 1943 kunne Radio Berlin melde at bolsjevikene hadde henrettet 10 000 polske offiserer i Katynskogen. I en grav som var 28 meter lang og 16 meter bred var likene av 3 000 polske offiserer gravd frem. Offiserene var i full uniform og noen hadde hendene bakkbundet. En av dem som ble identifisert var den polske general Smornawinski fra Lublin. Den tyske radiomeldingen sluttet med å fortelle at norske aviskorrespondenter hadde vært på stedet, og hadde kunnet ta bevisene for udåden i øyesyn. De hadde umiddelbart sendt sine nyheter til aviser i Oslo, sluttet nyhetsoppleseren.

Og ganske riktig, samme dag, 13. april 1943, kunne den norske nazikontrollerte pressen bringe enkeltheter fra Katyn. I Stavanger var avisen «Stavangeren» en av de få som fortsatt kom ut, men også den undergitt nazistisk ledelse og sensur. Avisen kunne under overskriften: «10 000 polske offiserer myrdet i Sovjet etter sammenbruddet i 1939», gi detaljerte beskrivelser fra funnstedet.⁽²⁾

Hendene bakkbundet, munnen stoppet med sagmugg, skutt i nakken og kastet i massegrav. 12 lik i høyden.

Berlin: (Fra NTBs korrespondent) Av de utallige rapporter som foreligger fra de land som kortere eller lengre tid har vært besatt av bolsjevikene kan man



Bjørn Bratbak, født 1937. Krigsskolen 1962, vpl major. Arbeider som avdelingsdirektør i Oljedirektoratet, Stavanger. Har skrevet artikler om nord-norsk militær- og bergverkshistorie, ritualer, symbolbruk og heraldikk, samt artikler om forholdet Norge-Polen. Enkelte av artiklene er oversatt til polsk og publisert i Polen.

trekke den slutning at bolsjevikene over alt hvor de kommer til makten, ser det som sin første og viktigste oppgave å rydde av veien de bærende nasjonale lag av befolkningen...

Avisen gikk så over til å beskrive de norske journalisters opplevelser på selve henrettelsesstedet:

Tidlig lørdag morgen bærer det i biler vestover fra Smolensk. Vi passerer jernbanestasjonen og tar av til venstre og kjører inn i skogen som av befolkningen kalles Kosy Gori. Vi hadde ikke kjørt lenge før noen vindpust bringer bud om at vi ikke er langt borte fra målet for vår reise. Deretter føres vi til den første store åpne massegrav for å se det vi oppriktig talt har gruet oss for å se under hele reisen.

Graven er 28 ganger 6 meter i firkant. I 1,5 meters dybde ligger det øverste lag av lik, alle iført polske uniformer som er godt bevart, hvilket må skyldes den tørre sandjord. Det øverste lag teller om lag 250 lik, og en tysk Oberleutnant forteller at man hittil har kunnet slå fast at det finns 12 lag i graven. Graven rommer med andre ord nærmere 3 000 lik. Av den stilling de inntar, kan man slutte seg til at ofrene først må være skutt og seinere lagt i graven.

Til venstre for den første graven er den annen som er betydelig større. Hvor stor den egentlig er, har man ennå ikke kunnet fastslå, og stadig nye hoder og føtter kommer til syne i graven.

De tyske myndigheter mener at denne grav rommer minst 5 000 lik.

Også her er likene iført polske uniformer. Det mest oppsiktsvekkende er at omtrent alle uniformer er offisersuniformer.

Blant de 200 lik hittil som er identifisert har man funnet alle grader, deriblant en offiser, og på et bord ved siden av de ting man har funnet hos ham. Militærpasset er så godt bevart at det kan leses uten vanskelighet. Vi slår fast at denne offiser er brigadegeneral Smoravinski.

Det fremgår av passet at denne general er tildelt en av de høyeste polske militære ordener.

Et annet lik hentes opp. Epaulettene børstes rene og 3 hvite stjerner kommer til syne: en polsk oberst

Hittil har man funnet disse to massegravene. Da skogen imidlertid i mange år har vært rettersted for GPU, regner man etter som undersøkelsen skrider frem, å finne atskillige graver hvor ofrene fra GPU's virksomhet, har funnet sitt siste hvilested.

I dagene som fulgte kunne den nazikontrollerte pressen i Norge og andre

tyskkontrollerte land bringe nye detaljer etterhvert som utgravningene skred frem. Joseph Goebbels hadde allerede 9. april notert om funnene ved Smolensk i dagboken sin. Han forteller at han lot de polske massegravene bli undersøkt av nøytrale journalister fra Berlin. Han hadde også latt polske intellektuelle bringes til stedet⁽³⁾. Onsdag 14. april anførte Goebbels i dagboken sin:⁽⁴⁾

Funnet av 12 000 polske offiserer, som GPU har myrdet, blir nå brukt til en storstilt propaganda mot bolsjevikene. Vi har tatt nøytrale journalister og polske intellektuelle med til åstedet. Skildringene, som blir offentliggjort i utlandet, er redselsfull. Nå har der Führer også gitt oss tillatelse til å sende ut en dramatisk melding i den tyske pressen. Jeg forklarer pressefolkene hvordan de best mulig kan utnytte dette propagandamaterialet. Vi kan leve på det i flere uker fremover.

Simon Wiesenthal som siden 1947 har drevet et dokumentasjonssenter i Linz for å dokumentere skjebnen til jødene og deres forfølgere, hevder at tyskerne fikk de første meldinger om gravene ved Katyn i november 1942, og at den tyske rikssikkerhetstjenesten i februar 1943 foretok de første utgravninger på stedet og da ble klar over mengden med drepte, og at dette var polske offiserer.

Wiesenthal mener at tyskerne bevisst holdt nyheten om dette tilbake og har følgende teori om hvorfor:

I begynnelsen av april besluttet tyskerne å «flytte ut» – det vil si likvidere – de jødene som fremdeles bodde i Warszawa, for dermed å gjøre byen jødefri. Men gjennom agenter hadde tyskerne fått vite at jødene i ghettoen hadde forberedt seg på kamp og at de ville verge seg.

Alt den 18. januar 1943 var det jo kommet til væpnet oppstand mot tyskerne i ghettoen, og under denne var tallrike kjempende jøder omkommet. I sammenheng med mordene i Katyn gjorde nå den tyske propagandaen jødene medansvarlige for disse forbrytelsene. Muligens ville nazistene dermed oppnå at den polske befolkningen ikke skulle føle sympati med de kjempende jødene i ghettoen...

Det gikk seks dager fra tyskerne den 13. april slapp ut nyheten om drapene i Katyn til SS-styrkene iverksatte sine planlagte og målbevisste angrep på ghettoen i Warszawa. I all propaganda og tyske rapporter i massemedia ble det fremhevet at ofrene i Katyn hadde tilhørt den polske elite, en elite som det var jødene som var skyld i utryddelsen av. Om selve synkroniseringen mellom

kunngjøringen om Katyn-gravene og stormen på ghettoen sier Wiesenthal:

Synkroniseringen mellom offentliggjørelsen av massegravene i Katyn og tyskernes plan om å utsette ghettoen i Warszawa kom til uttrykk under kampene i ghettoen, da guvernøren i Warszawa, Fischer, i en bekjentgjørelse den 13. mai 1943 henviste til «mordene i Katyn kommer fra samme folkegruppe som innbyggerne i ghettoen i Warszawa»⁽⁵⁾

Den sovjetiske løgn

Winston Churchill beretter i sitt store verk om den andre verdenskrigen at han i begynnelsen av april 1943 spiste lunsj med den polske statsminister, general Sikorski, i Downing Street 10. Sikorski fortalte da at han hadde beviser for at Sovjetregjeringen hadde myrdet 14 000 offiserer og andre fanger som var i deres makt, og at de drepte fangene var begravd i massegraver i skogene, blant annet ved Katyn. Han hadde et rikt bevismateriale, skriver Churchill. Churchill skal da ifølge hans egen beretning ha sagt til Sikorski: «Hvis de er døde, kan De ikke gjøre noe for å bringe dem tilbake til livet». Til dette svarte Sikorski at han ikke kunne stanse sine opprørte og forbitrede landsmenn, og at de allerede hadde latt pressen få alle opplysningene.⁽⁶⁾

13. april nådde tyskernes og den nazikontrollerte pressens meldinger om Katynfunnene til Storbritania og USA; frihetens bastioner. Der ble ikke udåden omtalt.

Fra Moskva kom det den 15. april radionyheter som meldte at tyskerne de siste dagene hadde spredd beskyldninger om at russerne våren 1940 skulle ha drept polske offiserer, mens det i realiteten var tyskerne selv som hadde begått udåden.⁽⁷⁾

Den polske eksilregjeringen besluttet den 15. april at den ville be det internasjonale Røde Kors i Genève om å granske forholdene omkring funnet i Katyn, og en formell henvendelse ble rettet til Genève. Samtidig begynte den frie polske presse i Storbritannia å omtale forholdet. Fra tysk side var man blitt klar over polakkenes plan om å henvende seg til Røde Kors, og en time før den polske utsendingen møtte i Genève for å overbringe den polske regjeringens anmodning, leverte tyskerne en lignende henvendelse. Hensikten med dette var at det for omverdenen skulle virke som om tyskerne og polakkenes samarbeidet, noe som slett ikke var tilfelle. Stalin utnyttet imidlertid dette umiddelbart. Men først lot han sin ambassade i Lon-

don rette en henvendelse til den polske regjering der det ble forlangt at den skulle sende ut en erklæring om at det var tyskerne som stod bak Katyndrapene. Dette nektet polakkene.⁽⁸⁾

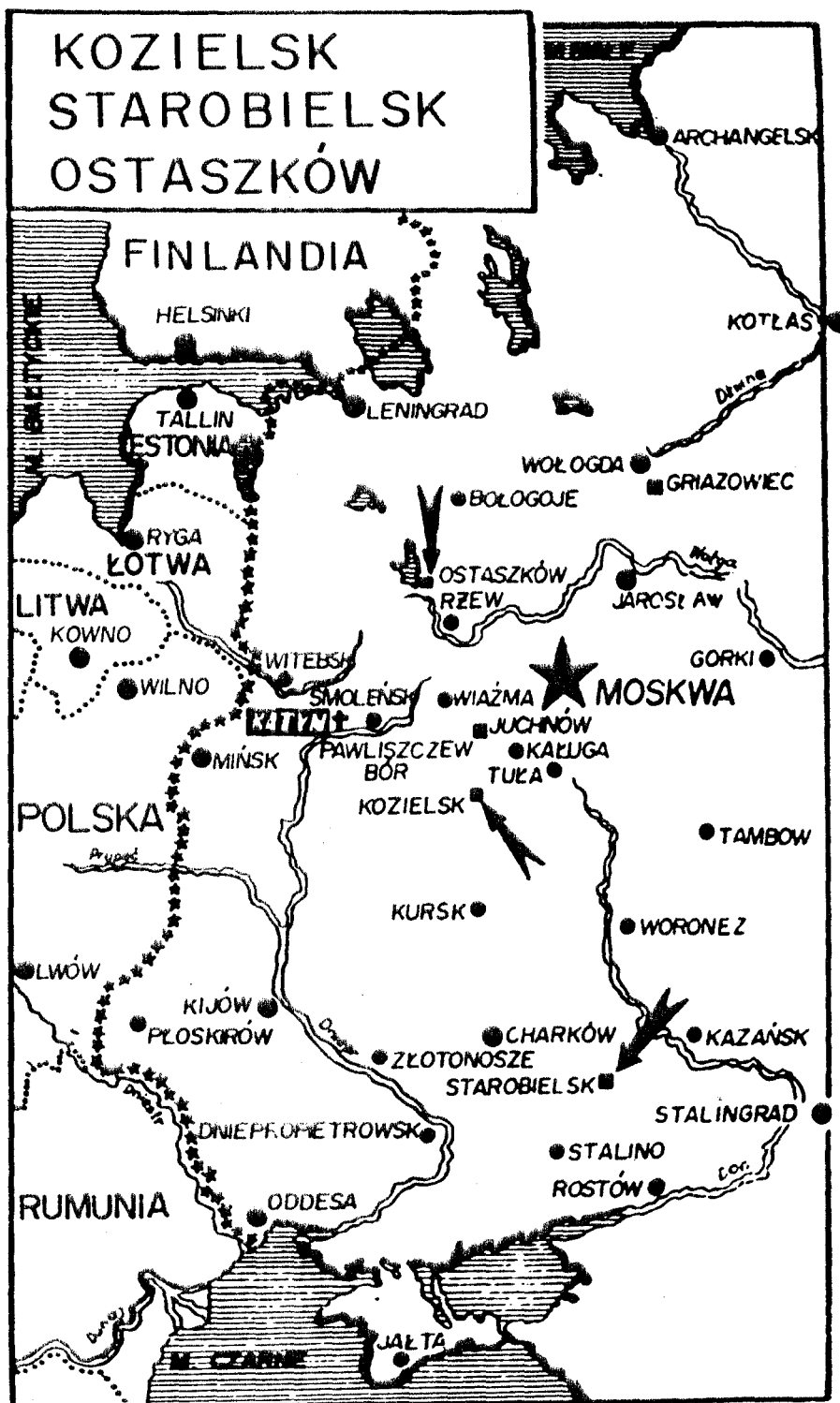
19. april gikk Pravda ut med opplysninger om at polakkene skulle være hjelpsmenn for de «tyske provokatørene» og den polske eksilregjeringen ble kalt for «Hitlers polske samarbeidsmenn». To dager etter dette kraftige angrepet, den 21. april, sendte Stalin et personlig og hemmelig budskap til Churchill og Roosevelt med skarpe anklager mot den polske regjeringen. Budskapet endte med å opplyse at Sovjet hadde brutt forbindelsene med den polske eksilregjeringen. Churchill mottok Stalins budskap fra den russiske ambassadøren, som Churchill beskriver som ualminnelig forvirret da han kom. Om sitt svar til den russiske herskeren skriver Churchill i sine memoarer:⁽⁹⁾

Jeg sa at jeg syntes det var uklokt av polakkene å komme med eller godta slike historier, men jeg håpet oppriktig at et slikt feilgrep ikke ville føre til et brudd mellom dem og Sovjetsamveldet. Jeg satte opp et utkast til et telegram til Stalin, der jeg sa det samme. Maiskij (ambassadøren) fortsatte med å hevde at anklagen var falsk, og ga forskjellige grunner for at det fysisk sett var umulig at russerne kunne ha begått denne forbrytelsen. Jeg hadde hørt atskillig om saken fra forskjellig hold, men jeg gjorde ikke noe forsøk på å diskutere kjensgjerningene. «Vi er nødt til å slå Hitler, og dette er ikke det rette tidspunkt til en krangel og beskyldninger», sa jeg. Men ingenting av det jeg kunne si eller gjøre, hindret bruddet mellom den russiske og den polske regjering.

Den britiske regjeringen fikk den 24. mai 1943 overlevert en formell polsk redegjørelse basert på de polske undersøkelser, blant annet på rapporter fra undergrunnsbevegelsen i Warszawa. Redegjørelsen ble overlevert av Polens ambassadør hos den britiske regjering.⁽¹⁰⁾

Etter at de tyske styrkene ble drevet på retrett, og Smolensk-området igjen var på russiske hender, satte russerne ned en kommisjon som skulle granske omstendighetene rundt de tyske fascistiske henrettelse av polske offiserer i Katynskogen. Kommisjonen besto av åtte fremstående sovjetere, en av dem den russiske kirkes overhode, metropolitten Nikolaj. Kommisjonen kunne også støtte seg til en særskilt medisinsk kommisjon, sammensatt av Sovjets fremste eksperter innen sitt område.

Kommisjonens rapport, som ble undertegnet i Smolensk den 24. januar



1944, ble straks oversatt til engelsk og distribuert i Storbritannia i en trykksak på 32 sider. Her kom den også den norske regjering i hende. 5. februar kunne regjeringens organ «Norsk Tidend» fortelle om de russiske bevisene som nå var lagt frem. Selv om rapportens innhold ved første øyekast kunne virke overbevisende nok for dem som ønsket å tro på russerne, og som helst så at det var tyskerne som hadde begått drapene, burde hurtigheten som kunngjøringen var fo-

regått med, gitt grunn til mistanke om at ikke alt var som det burde være.

Når man i ettertid vet sannheten, og leser den sovjetiske rapporten, kan man ikke bli annet en skremt over hvorledes det sovjetiske system var i stand til å fordreie sannheten på en troverdig måte. I snart 50 år holdt det sovjetiske system fast på den oppkonstruerte løgnen, og helt til det siste arbeidet de for at denne løgnen skulle bli akseptert.⁽¹¹⁾

Demokratiene tier

I Washington fantes det godt med informasjon om de forsvunne polske offiserer. Etterhvert som detaljene fra masseggravene ble kjent, tilfløt også disse informasjonene det amerikanske etterretningsvesen og regjering. Det er flere av dem som i ettertid har beskjeftiget seg med denne forbrytelsen som gir Roosevelt ansvaret for at sannheten ble kneblet og forsøkt skjult.⁽¹²⁾

Når man gjennomgår de amerikanske regjeringsinstansers behandling av Katyn-saken, virker det som om det på høyeste politiske plan ble gjort bestemte forsøk på å skjule opplysninger om den, især når informasjonene motsa den sovjetiske versjon. Dette var ikke alt: de som gav uttrykk for at de mente det var mulig at Sovjet hadde skylden, synes å ha blitt straffet...

Når man ser på Roosevelts innstilling til Sovjetunionen i Katyn-saken, må konklusjonen bli at presidenten bestemte seg til ikke å ta hensyn til sakens fakta.

Beslutningen om å kneble dem som gav sovjetmyndighetene skylden for Katyn, gikk nedover i rekkene. De polske, tyske og italienske minoritetene i USA hadde sine egne kringkastingsstasjoner med daglige radioprogrammer...

Da nyheten om Katyn ble kjent, brukte Marian Kreutz, en hallomann ved en polsk kringkastingsstasjon i Detroit som var overbevist antikommunist, materiell fra et av den polske eksilregjeringens pressekontorer. På dette grunnlag fordømte han sovjetmyndighetene for Katyn-massakren. Øyeblikkelig innbrakte dette en kilevink fra Foreign Language Division. Ifølge Allen Cranston, tidligere leder for avdelingen, ble kringkastingsmannen «bedt om å innskrenke sin virksomhet i eteren... til nyheter fra velansatte amerikanske telegrambyråer og oppfordret til å unngå å drive propaganda». Den antikommunistiske hallomann ble øyeblikkelig brakt til taushet.

Enda verre skulle det gå med en amerikansk yrkesdiplomant som både hadde vært minister i Bulgaria og Østerrike. I 1943 hadde han vært den amerikanske presidents spesialutsending i Tyrkia, med Balkan som ansvarsområde. Gjennom sin virksomhet hadde han fått mye informasjon om den rette sammenheng vedrørende Katyndrapene. Han var klar over opplysningenes følsomme natur i forholdet mellom Sovjet og USA. I mai 1944 oppsøkte han derfor president Roosevelt personlig og gav uttrykk for at det var russerne som var skyldige. Presidenten avviste ham imidlertid med at det imponerende materiale bare var tysk propaganda og en tysk sammen-

svergelse. Skuffet og forferdet reiste diplomaten tilbake til Tyrkia og fortsatte innsamlingen av informasjon. I mars 1945 skrev han et personlig brev til Roosevelt og sa at han ville offentliggjøre en artikkel om den rette sammenheng om Katyn. To dager senere kom svaret fra Roosevelt:

Jeg har med uro merket meg at du har planer om å publisere negative synspunkter når det gjelder en av våre allierte...

Ikke bare vil jeg ikke ha det, jeg forbyr deg uttrykkelig å offentliggjøre noen opplysninger og meninger om en alliert som du måtte ha fått i embets medfør eller i US Navy's tjeneste.

Tjenestemannen fikk kort etter at han hadde mottatt brevet fra presidenten melding om at han var forflyttet til øygruppen Samoa midt ute i Stillehavet. På dette forvisningsstedet ble han til etter at president Roosevelt var død.

Oberstløytnant John Van Vliet i den amerikanske hæren var tatt til fange av tyskerne i Nord-Afrika tidlig i 1943. Han ble for resten av krigen holdt som krigsfange i forskjellige fangeleirer i Tyskland. I mai 1945 ble han befridd fra fangeleieren Luckenwalde sør for Berlin av Den Røde Hærs styrker.

I slutten av april 1943 ble han og andre offisersfanger bedt om å bli med i en «granskingskomité». Han påberopte seg sine rettigheter i henhold til Genèvekonvensjonen og avsto. Han og andre offisersfanger ble imidlertid under tvang ført til Katyn hvor de ble vist de åpne gravene og de resultater tyskerne og deres internasjonale granskingskomisjon hadde kommet frem til. Offisirene ble også fotografert på stedet, og fotoene ble utnyttet i den tyske propaganda. Bildene ble også gjengitt i norske nazikontrollerte aviser.

Oberstløytnant Van Vliet og hans fangekolleger ble enige om ikke å la seg utnytte i den tyske propagandaen, men de ble hverken bedt om å uttale seg eller underskrive noe dokument. For tyskerne virket det som tilstrekkelig at disse offiserene ved selvsyn hadde sett restene etter massakren. Van Vliet og hans medfanger ble overbevist om at drapene måtte ha skjedd våren 1940.

Så snart Van Vliet i 1945 var nådd tilbake til amerikanske styrker gjorde han anstrengelser for å få avlagt rapport om sine observasjoner i Katyn i april 1943. Hans beretning vakte oppsikt hos de amerikanske militære sjefen i Europa, og det ble besluttet at han straks skulle transporteres til Washington for der å avlegge en fullstendig rapport om sine sensitive opplysninger. Allerede i midten

av mai 1945 var Van Vliet i Washington og hadde møter med flere høyerestående offiserer hos G-2 i War Department. Etter noen dagers venting ble han den 22. mai 1945 tatt i mot av generalmajor Clayton Bissel, assisterende stabssjef i etterretningsstaben. I 30 minutter gjentok Van Vliet sin historie. Han ble deretter bedt om å diktere den for en stenograf. Han ble så meddelt at hans rapport var gitt gradering Strengt Hemmelig, og han fikk ordre om ikke å omtale forholdet overfor andre. Denne ordren ble bekräftet skriftlig:

1: You have furnished to the War Department a special report covering a certain part of your experiences. These have been recorded exactly as dictated by you and will be available for such use as is considered appropriate by the United States Government activities. Due to the nature of your report and the possible political implications, it is directed that you neither mention nor discuss this matter with anyone in or out of the service without specific approval in writing from the War Department.

2. This confirms verbal orders given to you by the Assistant Chief of Staff, G-2, in Washington, on 22 May 1945. Your signature on a copy of these instructions left with the Assistant Chief of Staff, G-2, indicates that you understand these instructions.

Van Vliets rapport forsvant imidlertid på en uforklarlig måte fra etterkrigsstabens arkiv.

Under kongresskomitéens granskning av Katyn-massakren i 1951/52 ble Van Vliet på nytt bedt om å avgi rapport om sine iakttagelser. Nå var forholdet mellom USA og Sovjet blitt så pass tilspisset at rapporten kunne offentliggjøres. General Bissel måtte tåle sterk kritikk for sin håndtering av saken i 1945.⁽¹³⁾

I London hadde den britiske ambassadøren hos den polske eksilregjeringen, Sir Owen O'Malley, blitt overbevist om at den tyske versjonen, om at det var russerne som stod bak udåden, var den riktige. Hans rapport ble imidlertid avvist av den britiske regjeringen. Det ble gitt ordre om at en ny rapport som ikke kunne fornærme russerne skulle utarbeides. Under løfte om taushet hadde Sir Owen O'Malley fortalt dette til den polske ambassadøren i London, grev Raczynski.⁽¹⁴⁾ Ambassadøren følte seg i 45 år bundet av sitt taushetsløfte, men i 1988 skrev han et brev gjennom avisen «The Independent» der han fortalte om det kjennskap han hadde til den britiske regjeringens behandling av sannheten om Katyn i 1943. Han oppfordret britene til nå å fortelle den fulle sannhet:

But, after 45 years, the time has come to forget diplomatic niceties and revert to the fine, old British tradition of truth.⁽¹⁵⁾

Selv dette fikk ikke den britiske regjeringen til å fravike sin tidligere holdning til Katyn-drapene. Enda så sent som i juni 1989 uttalte Lord Brabazon i det britiske utenriksdepartementet:

Ingen historiske studier har til nå kunnet legge frem bevis når det gjelder ansvarsforholdet.⁽¹⁶⁾

Da hadde organet til den polske kommunistiske paraplyorganisasjonen i februar 1989 kunnet gjengi innholdet i ett av de dokumenter som hadde ligget gjemt i et topphemmelig arkiv i det britiske utenriksdepartementet siden krigstiden. Dokumentet var en autentisk dagbok som var funnet på liket til et av Katyn-ofrene, major Solski, og som han hadde skrevet i så og si helt frem til dødsøyeblikket. Siste avsnitt i dagboken er skrevet 9. april 1940 og omhandler hvorledes major Solski sammen med andre polske medfanger om morgenen var blitt fraktet fra fangeleiren ved Kozielsk til Smolensk:

Rett før klokken 0500 vekket de oss opp og satte oss på lastebiler, med en vakt til hver av oss. Vi kom til en liten skog som så ut som et feriested. De tok ringene og klokkene våre sammen med beltene og knivene. Da var klokken blitt 0630. Hva vil skje med oss?

Her slutter dagboken!

Også norsk fortielse

Opplysningene fra Katyn vakte under krigen stor oppmerksomhet i den nøytrale del av Europa. Gøteborg Handels- og Sjøfartstidning, som til vanlig var meget norskvennlig, og kritisk til tyskerne i sin alminnelighet, skrev at anklagen var så forferdelig at det ikke hjalp noe om bolsjevikene skrek opp om «de tysk-fascistiske skurkers gemene løgner». Avisen forlangte et bedre bevismateriale fra russisk side før de kunne fri seg fra den fryktelige anklagen. Avisens artikler vakte voldsom oppsikt i det nøytrale, men til tider delvis tyskvennlige Sverige.

Hva så med den norske eksilregjeringen i London? Regjeringen hadde siden høsten 1940 gitt ut avisen Norsk Tidend. Avisen var regjeringens offisielle talerør og sorterte direkte under statsministerens kontor. Ikke med et ord nevnes Katyn-affæren før med en liten notis 5. august 1943, fire måneder etter at Katyn-gravene ble kjent i vest. Da kunne Norsk Tidend fortelle at en 85 år gammel «stripet» (nazivennlig) sogneprest under en gudstjeneste i nærheten av Oslo hadde hatt «hele 35 tilhørere i kapellet». Som tema for prekenen hadde presten valgt «Katyn-skogen», noe som hadde medført at 20 av menigheten reiste seg og demonstrativt gikk ut av kirken. De 15 som ble igjen var alle kjente nazister, sluttet Norsk Tidend.

Avisen var derimot sterkt opptatt av å formidle den hyllest som var blitt Norge

til del i russiske aviser og magasiner i forbindelse med 9. april 1943, treårsdagen for Hitlers angrep på Norge. 17. april, fire dager etter at nyheten om Katyn-drapene slapp ut, forteller Norsk Tidend om at Pravda på selveste 9. april hadde hatt en stor artikkel om Norge, og i magasinet «Soviet War News» hadde en kunnet lese artikkelen «Hyllest til de fryktløse», der nordmennene ble sammenlignet med de kjempende trojanere.⁽¹⁷⁾

I februar 1944 fortalte Norsk Tidend under overskriften «Den tyske kjempeforbrytelse i Katyn» at russerne nå hadde lagt frem bevisene for at det var tyskerne som hadde massakrert de 11 000 polakkene i Katyn. Avisen kunne fortelle at en russisk sakkyndig kommisjon hadde gransket gravene og hadde kunnet påvise at drapene var utført av tyskerne etter juli 1941. Tyskerne hadde med denne forbrytelsen ment å drepe fiendtlige polakker og kaste skylden på Sovjetsamveldet. Norsk Tidend kunne til og med navngi de to tyske offiserene som ledet henrettelsesavdelingen; Oberleutnant Recht og Leutnant Hott.⁽¹⁸⁾

Hjemme i Norge ble befolkningen overdyngnet med nazifarvet informasjon om Katyn-drapene og de «bolsjeviske grusomheter», som nazipressen ofte uttrykte det. Nazistene forsøkte også å knytte jødene til drapene, ved å fremstille det som om russerne hadde benyttet seg av jødiske håndlangere. Den voldsomme nazistiske propagandautnyttelsen hadde trolig en stikk motsatt effekt. Svært mange nordmenn trakk den slutning at det var tyskerne som stod bak drapene. I en norsk illegal stensilert avis som kom ut på selve nasjonaldagen, og hadde navnet «17. Mai 1943», het det om tyskernes propaganda og drapene i Katyn-skogen:

Den tyske propaganda kan være høyst forskjellig. Vi ergrer oss ofte over de kjempeløgnene som pådyttes norske aviser dag ut og dag inn. Vi flirer på godt norsk når Goebbels & Co. serverer eventyr, og vi gapskratter ved hver planmessig tilbaketrekning og frontforkortning. Men når vi i ukevis er fôret med rystende skildringer og detaljer angående de myrdede polske offiserer i Katyn-skogen, da er det bare ett ord som passer: MOTBYDELIG.

Vi skal ikke her komme inn på spørsmålet om hva som har skjedd eller ikke skjedd på nevnte sted. For alt det vi vet kan det hele være et storstilet propagandaverk, uten noe som helst bak seg, eller det kan være offer for tysk voldsdåd, som er funnet. I så fall vil ingen bli det minste overrasket. Men om det virkelig

er funnet henrettede polske offiserer som er drept av russere på den måten som tyskerne påstår, så vil sikkert enhver god nordmann ta avstand fra slik framgangsmåte. Mord er mord for oss, enten skuddene sitter i nakken eller pannen, om ofrene er seigpint ihjel, slik som jødene. Vi synes alt sammen er rystende og umenneskelig og vi forsvarer det ikke. Ettertiden vil også gi oppklaring på hva som virkelig er skjedd i Katyn-skogen og de skyldige dømt juridisk eller moralsk.

Selv Aftenpostens korrespondent i Berlin i tidsrommet fra 1939–45 var av den oppfatning at drapene i Katyn var utført av tyskerne, og at historien om at det var russerne som stod bak, var tysk propaganda. ■

(1) I denne artikkel er benyttet tallene slik de under og etter krigen var oppgitt i rapporter, litteratur, presseomtaler m.v. Tallene varierer derfor. Det synes nå klarlagt at ca. 15 000 polske offiserer for henrettelsene var samlet i tre leirer slik: ca. 4000–4500 i Kozielsk, ca. 6500 i Ostashkow og ca. 4000 i Starobielsk. Av disse unngikk ca. 450 døden, de øvrige ble henrettet.

(2) Stavageren, 13. april 1943.

(3) Goebbels, Joseph: Dagbok 1932 og 1943, Oslo 1948, bd. II, s. 70.

(4) Goebbels, Joseph: Dagbok 1942 og 1943, Oslo 1984, bd. II, s. 81.

(5) Wiesenthal, Simon: Krystyna, Oslo 1987, s. 198.

(6) Churchill, Winston: Den annen verdenskrig, bd. 6, Oslo 1951, s. 298.

(7) Fitzgibbon, Louis: Katyn Massoara, London 1989, s. 127.

(8) Zawodny, J.: Døden i skogen, Oslo 1972, s. 41.

(9) Churchill, bd. 8, s. 30.

(10) Dahl, A. D.: Massemyrderier av polske krigsfanger – FMT 1/1980, s. 8.

(11) The Truth about Katyn – Report of Special Investigation. Issued by «Soviet War News», London 1944.

(12) Zawodny, s. 165 og 167.

(13) Paul, Allen: Katyn – The Untold Story of Stalin's Polish Massacre, New York 1991, s. 312.

(14) Toland, John: The last 100 Days. Aylesbury: Bucks 1966 (1973) s. 144.

(15) Fitzgibbon, Louis: Katyn Massacre, Corgi edition, Reading, 1989, s. 14.

(16) Bethell, Nicolas: Slik drepte vi polakkene i Katyn – Bergens Tidende 12/10-91.

(17) Norsk Tidend, 17. april 1943.

(18) Norsk Tidend, 5. februar 1944.



En av undersøkelseskommissjonene studerer gjenstander som er funnet i massegravene i Katyn.

Major Bjørn Bratbak fortsetter sine undersøkelser av vestlige reaksjoner på sovjetiske løgner om massakren i Katyn. Første artikkel sto i Pro Patria nr. 3. Den avsluttende artikkel kommer i neste utgave.

KATYN- MASSAKREN

II:

VESTLIG

UNNFALLENHET

Av major (R)
Bjørn Bratbak

Høsten 1945 ble det inngått avtale mellom de fire seirende stormaktene, USA, Frankrike, Storbritannia og Sovjetunionen om å stille tyske krigsforbrytere for en internasjonal militær domstol. Domstolen bestod av fire dommere, en fra hver av stormaktene. Det ble reist tiltale mot 24 personer fra det øverste tyske politiske og militære ledelsesskikt. Den sovjetiske dommer var justisgeneralmajor L.T. Nikitsjenko, den sovjetiske anklager var Roman A. Rudenko, en 38 år gammel ukrainer med grad som general-løytnant i det sovjetiske rettsvesen.

Den formelle åpningen av domstolen var fastlagt til 15. oktober 1945. På den 11. oktober gjorde Rudenko domstolen oppmerksom på at det var oppstått et problem i forbindelse med teksten i anklagen som var utferdiget: «925 polske offiserer som var krigsfanger var drept i Katynskogen nær Smolensk». Rudenko fortalte at han hadde mottatt informasjon om at tallet ikke var 925, men 11 000. For å få endret tiltalebeslutningen forlangte Rudenko at domstolens åpning måtte bli utsatt i tre dager. Dette skapte irritasjon hos de vestlige dommerne som i utgangspunktet var innstilt på å avslå anmodningen. Den sovjetiske dommer Nikitsjenko stilte da sine meddommere overfor følgende problemstilling: «Hva ville være det største onde, enten å utsette åpningen noen få dager,

eller å fornærme Sovjet ved å akseptere anklagen slik den først var utferdiget». Spenningen blant domstolens dommere ble nå så intens at den amerikanske formannen ba den russiske dommer forlate rommet mens spørsmålet ble diskutert av de andre. Det syntes som om russerne satte så mye inn på dette, at de trolig ville forlate domstolen, om de ikke fikk viljen sin. De tre dommerne kom til at de ikke hadde noe valg, og gikk med på utsettelse.

Den amerikanske forfatteren Robert E. Conot peker på at russerne i utgangspunktet hadde håpet på at rapporten fra deres kommisjon som hadde gransket Katyn-massakren i 1943/44, skulle bli akseptert av domstolen og dermed fastslått som historisk sannhet. I Kreml hadde de plutselig blitt klar over at tallet 925 i anklagen ikke ville løse problemet med de gjenstående ca. 14 000 polske offiserer de hadde tatt livet av, og Rudenko fikk plutselig ordre om å få anklagen utsatt inntil de fikk summet og ordnet seg.⁽¹⁾

Den russiske anklageren Rudenko insisterte på å gjøre tyskerne og spesielt Göring ansvarlig for drapene i Katyn, til tross for at hans amerikanske kollega, Robert Jackson, flere ganger advarte ham mot dette. Jackson kjente til at det i det amerikanske forsvarsdepartement fantes utførlige rapporter om Katyn-saken. Disse ble nå hentet til Nürnberg.

14. januar 1946 erklærte den russiske anklageren at en av de mest alvorlige kriminelle handlinger som storparten av de anklagede stod ansvarlig for, var massehenrettelsene av polske krigsfanger i Katynskogen. Disse var, ifølge Rudenko, utført høsten 1941 av de tyske fascistiske angriperne. På nytt ble det skapt uro og spenning i domstolen og det oppstod fare for at russerne kunne trekke seg ut. Om den russiske kommi-

sjonsrapport fra januar 1944 fattet domstolen mot en stemme kjennelse om at den bestod av: «irrefutable evidence of facts found (a contention) unsupported by the charter and intrusically unreasonable in itself».⁽²⁾

Det ble ført vidner både fra tysk og russisk side. De tyske vidneprovene gikk ut på at det var russerne som hadde stått for udåden våren 1940, mens russerne og deres vidner påstod at udåden var begått av tyskerne høsten 1941.

Vidnene som ble ført fra russisk side gav forøvrig et lite troverdig inntrykk. Et av de russiske vidnene var Victor Prosovski, formann i den sovjetiske kommisjonen for Katyn-massakren. Det andre var bulgareren doktor Marko Markov. Han hadde vært medlem av den internasjonale kommisjon som tyskerne hadde kalt til å foreta undersøkelser av funnene i Katyn våren 1943. Han hadde også underskrevet rapporten som hadde konkludert med at russerne hadde foretatt henrettelsene våren 1940. Etter at Bulgaria var kommet under sovjetisk kontroll hadde Markov blitt arrestert av russerne. Han forsøkte å godtgjøre overfor domstolen at undertegnelsen på rapporten fra 1943 ikke stod ved lag, og at han nå var blitt overbevist om at det var tyskerne som var de ansvarlige. Tilsvarende lite troverdig inntrykk gjorde russernes tredje vidne.

Mens rettsforhandlingene ennå pågikk i Nürnberg ble rettens vestlige medlemmer tilstillet den polske eksilregjeringens hvitbok fra februar 1946: «Facts and Documents Concerning the Polish Prisoners-of-War Captured by the USSR During the 1939 Campaign.» Rettens formann ble også tilsendt en samling på 34 dokumenter som var samlet i det polske utenriksdepartementet i London under tittelen: «Report on the Massacre of Polish Officers in the Katyn Wood».⁽³⁾

Domstolen kom til at det ikke fantes grunnlag for å trekke de tyske krigsforbrytere, som stod anklaget for domstolen, til ansvar for Katyn-massakren, og hele Katyn-spørsmålet forsvant fra rettsforhandlingene. Når de tyske forsvarene stilte spørsmålet «får jeg spørre anklageren hvem som skal gjøres ansvarlig for Katyn-drapene» brøt den engelske lord Lawrence som førte forsetet den dagen inn og svarte: «Jeg har ikke til hensikt å svare på spørsmål av dette slag.»

Katyn ble heller ikke nevnt i de dommer som ble avsagt. Hverken fra Sovjet eller fra den polske kommunistregjering ble det uttalt noen misnøye med det.⁽⁴⁾ Russerne dømte og henrettet høsten 1945 7 tyske offiserer som delaktige i

Katyn-mordene. En av de russiske anklagerne ved Nürnbergdomstolen begikk selvmord under rettsforhandlingene. Russerne betegnet det som et uhell.

En av de russiske anklageassistenter ved domstolen i Nürnberg var L. N. Smirnov. Han forskrekket dommerne da han en dag i retten fremla et stykke såpe laget av menneskefett og flere gjenstander laget av menneskeskinn. Han viste lysbilder av kurver fylt med avhogde menneskehoder som var funnet i Danzig, fotografier av menneskehenrettelser, galger og hending av kvinner, og gatene i Lvov fylt med lik.

Etter krigen tjenestegjorde L. N. Smirnov som dommer i Moskva. Det var han som i 1966 dømte forfatterne Julij Markovitsj Daniel og Andrej D. Sinjavskij til fem års straffarbeid etter en anklage som lød på «fiendtlighet mot sovjetregjeringens og partiets politikk» i det de to tiltalte hadde utgitt verker som «blir aktivt bruk i den ideologiske kamp mot SSSR». Rettsaken ble betegnet som en farse og dommene vakte harme og forferdelse. Fra vårt land ble det sendt protestbrev bl.a. fra PEN-klubben og fra Den norske forfatterforening til de sovjetiske myndigheter.⁽⁵⁾

Sommeren 1971 kom L. N. Smirnov til Norge. Nå som dommer i det internasjonale Vietnam-tribunal som åpnet sin andre sesjon i Oslo. Her skulle han sitte til doms over amerikanernes krigføring i Vietnam. Det skapte reaksjoner at vår egen rettslærde, dr. juris og professor i rettsvitenskap ved Universitetet i Oslo, Anders Bratholm, inntok dommersetet sammen med Smirnov. Fra en polakk bosatt i England kom det et åpent brev til professor Bratholm gjennom Aftenposten. Polakken som ikke våget å fremstå under fullt navn, redegjorde for russernes ansvar for Katyn-massakren, og sluttet brevet med å minne Bratholm om at han hadde sittet ved samme bord som en representant for denne type forbrytere.⁽⁶⁾

Katynmonumentet i Stockholm⁽⁷⁾

I vårt naboland Sverige arbeidet eksilpolakker i begynnelsen av 1970-årene for at det i Stockholm skulle bli oppsatt et minnesmerke over ofrene i Katyn. De ønsket minnesmerket reist til 35-års markeringen for skjendsels-dåden. Fra svenske myndigheter ble de møtt med at å reise et monument på en offentlig plass i Stockholm ikke kunne komme på tale. Katyn-affæren var fortsatt «political unclean» i det sosialdemokratiske Sverige. Polakkene i Sverige gav seg imidler-

tid ikke.

Takket være eksilpolakken, den initiativrike og pågående Tadeusz Glowacki, klarte de å omgå myndighetenes byråkratiske obstruksjoner ved privat å bygge 80 m² grunn med en byggslingstid på 49 år. På denne stod det dem fritt å anlegge en minnepark og reise et monument. Monumentet består av en grov syrefast sten med en forgyllt minneplate i sølv. På sølvplaten er det et relieff av den hellige madonna og en polsk og en svensk tekst:

*Till hågkomst av polacker
barbarisk mördade av
Sovjet i Katyn år 1940
och på andra avrättnings-
platser.*

Fria polacker

Monumentet ble avduket 16. november 1975 ved en seremoni som tok til med en høytidelig messe i den katolske domkirken. Kirken var fullsatt og like mange polakker måtte nøye seg med plass utenfor og følge messen gjennom høyttalere. Den svensk-polske Katyn-komitéen hadde sendt invitasjoner til riksdagsmenn, politikere, journalister, TV og radio, fagforeningsledere m.v. Ingen av de inviterte svensker møtte frem. Bare lederen i Folkepartiet sendte svar-kort om at han var forhindret fra å møte på grunn av et tidligere fastlagt møte utenfor Stockholm. Fra svenske myndigheter møtte bare to-tre sivilkledd politifolk som holdt øye med seremonien fra sine biler. Fra massemedia kom det to. Det var «pressemenn» fra det kommunistiske Polens avis «Polityka» i Warszawa. De filmet intenst under hele seremonien og var særlig opptatt av å få med så mange som mulig av de fremmøtte eksilpolakker.

Fra myndighetene i Moskva og Warszawa kom det flere protester til det svenske utenriksdepartementet. Det var kun Sydsvenska Dagbladet som gav protestene en kritisk omtale i en artikkel.

Tre måneder etter avdukingen ble det gjort forsøk på å ødelegge minnesmerket. Sølvplaten med innskriften ble forsøkt ødelagt med sterkt etsende blåsyre og selve stammen på monumentet ble forsøkt hogd i stykker. Det lyktes ikke. Innskriften er fortsatt leselig og stammen nesten hel.

De svenske eksilpolakkenes initiativ med å reise et monument over Katyn-ofrene kom til å bli fulgt andre steder. Året etter ble det reist et monument i England, året deretter monumenter både i Australia og New Zealand og så har det år om annet kommet minnesmerker om Katyn på en rekke steder i den frie verden.

Britenes Katyn-monument

I Storbritannia ble Katynsaken tatt opp i Parlamentet. Et parlamentsmedlem foreslo 22. april 1971 at saken burde bringes inn for De forente nasjoner, slik at de ansvarlige kunne bli dømt, om bevisene var klare. I juni samme år ble saken drøftet i Overhuset og ikke mindre enn 12 lordar henstilte til regjeringen om å foreta seg noe, eller i det minste komme med en uttalelse! Men den britiske regjering ønsket ikke å bli trukket inn i denne pinlige affæren.

I 1971 begynte komitéen «The Katyn Memorial fund» arbeidet med å få reist et minnesmerke i Storbritannia over de henrettede polske offiserer. Komitéen som fikk den britiske Lord Barnby som formann, hadde allerede tidlig bestemt seg for at minnesmerket skulle bære ordet «Katyn» og årstallet «1940». I det lå det en klar anklage mot Sovjet.

Sammen med lokale myndigheter i London kom komitéen til at minnesmerket skulle plasseres i St. Luke's Garden i Chelsea, en stille og rolig park. Etter å ha innhentet flere forslag til utforming av monumentet, ble det besluttet at det skulle bestå av en enkel obelisk. Det nødvendige pengebeløp ble skaffet tilveie, bl.a. ved gaver. Nå skulle imidlertid den første av mange forunderlige hindringer melde seg. Det viste seg at St. Luke's Gardens for mer enn hundre år siden hadde vært kirkegård, og med dette som hjemmel kunne Church of England gripe inn. Fra kirkens side ble det nå benyttet mange knep for å hindre at obelisk ble reist, de fleste basert på ren formalisme og byråkratiske spissfindigheter. I 1974 havnet saken i den kirkelige rett som utøvet jurisdiksjon over det tidligere innvierte parkområdet. Etter en halv dags rettsforhandlinger kom det frem at det var bakenforliggende årsaker til kirkens uvilje, en uvilje som både syntes spesiell og aldeles ikke preget av kirkens barmhjertighetslære. Fra kirkens jurist kom det et tilbud som gikk på ut på at komitéen skulle avstå fra å benytte årstallet «1940» på minnesmerket, og i stedet sette en mindre presis angivelse, f.eks. «under de første år av krigen». Tillatelse fra kirken skulle i så tilfelle gå i orden. Det ble ikke godtatt av komitéen, og saken verserte for den kirkelige domstolen til januar 1975. Da ble det av sagt kjennelse. Den gikk ut på at minnesmerket måtte betraktes som en bygning, og da var det de lokale bygningsmyndigheter som måtte inn i bildet. Med andre ord, saken ble ytterligere trenert ved underfundige begrunnelser. Nå kom imidlertid rettens formann til å gå lenger i sin begrunnelse, noe som igjen røbet kirkens virkelige grunn til å si nei.

Han opplyste at han ikke fant at det var belegg for å benytte årstallet «1940» og fortsatte:

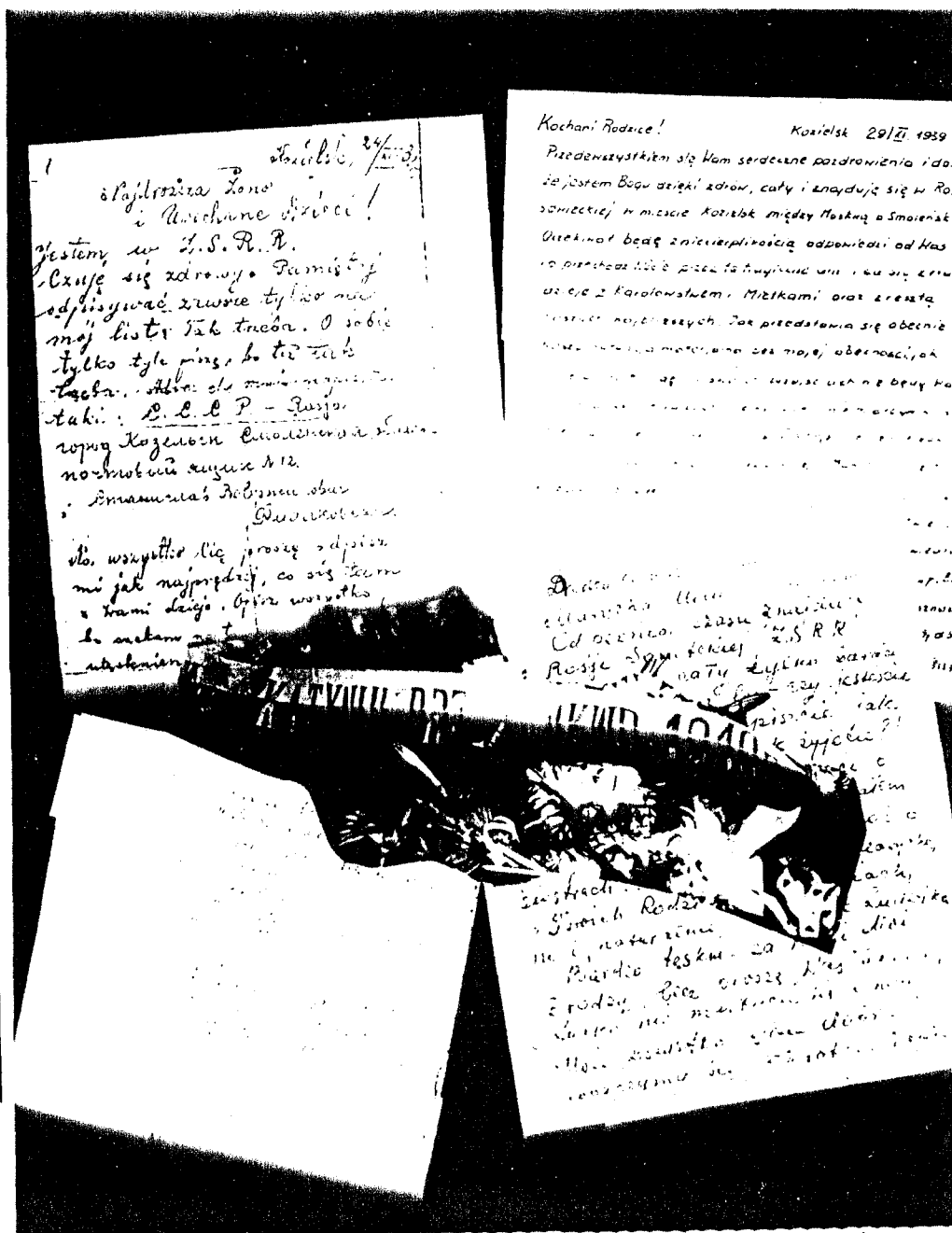
For the present purpose the critical point is that the Petitioners say «1940» is essential: that is, the monument is intended to make and to perpetuate in stone a specific accusation. In my judgement it is no part of the duty of the Courts of the Church of England to allow its jurisdiction to be used to advertise accusations of crime.

Komitéen besluttet etter dette ikke å anke rettens avgjørelse. Den fant at sakens alvor, 15 000 myrdet uten at anklage var reist, var for alvorlig til at den skulle bli en kasteball mellom jurister i en tomtesak. Komitéen tok derfor med takk imot et tilbud fra byens myndigheter om å reise monumentet på Gunnersbury Cemetery, en kirkegård som ikke var kirkelig innviet og hvor mange po-

lakker og andre som hadde dødd i eksil var gravlagt. Komitéen følte seg lykkelig over å ha kommet til en ordning på Gunnersbury, og dermed kommet seg fri fra forhandlingene med Church of England, som hadde utviklet seg til en ytterst skitten affære.

Vanskelighetene skulle imidlertid ikke være slutt. Så snart det ble kjent at minnesmerket skulle reises på Gunnersbury, våknet KGB. Den polske kommunistambassaden i London, som helt tydelig handlet under press og styring utenfra, henvendte seg i januar 1976 til byrådet og meldte at minnesmerket var uønsket. Den polske ambassadøren begynte brevet med å minne om Polens ofre under krigen, men gikk fort over til å argumen-

Noen av brevene som er funnet på henrettede fra leiren i Kozielec.



tere i ren sovjetisk stil. Han siterte Goebels, han viste til kjennelsen i den kirkelige retten i 1975, og han truet til slutt med å vise til faren som kunne oppstå når vennlige nasjoner ble satt opp mot hverandre. I februar ble så henvendelsen fulgt opp med et brev fra den sovjetiske ambassaden. Før dette hadde en av ambassadens tjenestemenn i en meget brysk telefonsamtale til Borgermesteren i Kensington og Chelsea bl.a. uttalt at den sovjetiske ambassaden ventet at byrådet ville finne en måte å forhindre at minnesmerket ble satt opp.

I mars 1976 pågikk det en debatt i Overhuset i forbindelse med den nylig utkomne boken «The Last Secret» som omhandlet briternes skammelige rolle ved overleveringen av kosakker og kaukasere til NKVD. Lord St Oswald kom i sitt innlegg i Overhuset også inn på Katyn og problemene med å få reist minnesmerket og sa bl.a.:

«... Now, my Lords, at this stage, the Soviet Embassy is having the effrontery to write bullying, almost threatening letters to the officers of the Royal Borough. Here is interference by a foreign Power in the affairs of local government of this country, of this capital. With the British Foreign Office and the Soviet Foreign Ministry against us, it will be something of a triumph over odds when the memorial is erected in the Gunnersbury Park in September...»⁽⁸⁾

Saken ble også tatt opp i Underhuset av Sir Frederic Bennet. Han uttalte blant annet:

«... That this House deplores as totally unacceptable the attempted Soviet intervention in a matter solely and wholly within the United Kingdom, namely the erection of a Monument dedicated to the memory of 14.471 Polish officers and men massacred at Katyn in 1940, and is confident the Royal Borough of Kensington and Chelsea will resist decision to permit the erection of such a memorial...»⁽⁹⁾

Minnesmerket ble imidlertid reist, til tross for alle disse vanskelighetene. 18. september 1976 fant den høytidelige avdukingsseremonien sted. Fra den katolske kirke møtte biskop Rubin, den polske kirkens delegat ved Vatikanet, og ledet bønnene for de døde. Monumentet ble av Lord Barnby overlevert til den polske presidenten i eksil, S. Ostrowski. I sin svartale sa presidenten bl.a.:

Som president i den polske republikken, overtar jeg i navnet til det polske folk dette moment som er reist til minne om den umenneskelige forbrytelse som ble begått mot den polske nasjonen under krigen.⁽¹⁰⁾

Fra offisiell britisk side var det ingen

deltagelse. Ingen minister eller representant for regjeringen møtte. Offiserer i tjeneste ble forbudt å vise seg på plassen mens seremonien pågikk. Et militærorkester som tidlig under planleggingen var stilt i utsikt å delta ved avsløringen, uteble.

Den britiske pressen inntok en mer hederlig holdning. «The Times» skrev under overskriften «The Stigma of Katyn» at minnestenens tekst «Katyn 1940» fortalte et element av den sannheten som bare den skyldige, den uvitende og uhederlige ønsket å fornekte. Dagen etter skrev «Sunday Times» at selv om noen var i tvil, ville det ikke vært noe å innvende om regjeringen hadde tillatt offiserer i uniform å møte frem for å hedre minnet til de døde polakkene. Hvorledes de enn døde, var de en del av de væpnede styrker i den nasjon som Storbritannia i 1939 hadde gått til krig for. «Gårsdagen var en dårlig dag for britisk ære og prestisje», sluttet avisen.⁽¹¹⁾

Også danskene og finnene er lunkne

I vårt naboland Danmark arbeidet vennskapsforeningen «Pro Polonia – Dansk Forening» aktivt for at sannheten om Katyn skulle bli kjent. «Pro Polonia – Dansk Forening» var i motsetning til såkalte «vennskapsforeninger» ikke støttet av det offisielle Danmark. Foreningen gav ikke adgang for elementer som var vennlige til det kommunistiske regimet i Polen. Kaptein i det danske heimevernet, Emil Ashøj, var mangeårig formann i foreningen og holdt i betydningsfulle danske kretser en rekke foredrag om Katyn, bl.a. illustrert med film. Enda i 1970- og 1980-årene ble ikke denne virksomheten betraktet som helt ufarlig.

Danskene skulle ha spesielle forutsetninger for å gi sannferdig informasjon om Katyn. I den internasjonale ekspertkommisjonen som tyskerne våren 1943 lot undersøke gravene i Katyn, befant den danske rettsmedisiner dr. Helge Tramsen seg. Han var spesialist i kirurgi, og var fra 1937 prosekutor ved det danske Retsmedisinske Institut. Under krigen var han aktiv i den danske motstandsbevegelsen og ble arrestert av Gestapo og satt internert under siste del av krigen. Etter krigen avgav han forklaring i 1952 til undersøkelseskommisjonen nedsatt av den amerikanske kongressen, og i 1974 en ny vitneerklæring til den britiske regjering. I et møte med eksilpolakken Eugeniusz S. Kruszewski i 1974 gav han en detaljert redegjørelse for de undersøkelser han hadde vært med på og de konklusjoner han var kommet til.

Han konkluderte med at Sovjet, og ingen annen, kunne gjøres ansvarlig for Katyndrapene. Han la til:⁽¹²⁾

Jeg har i mit liv aldrig oplevet en større forbrydelse end den, jeg har set i Katyn. Det har været et billede på grusomhet, som man hverken kan beskrive eller glemme.

Den danske rektor Einar Mathiesen skrev i 1973 artikkelen «Døden i skovet – massakren i Katyn» med mottoet: «De døde rider hurtigt – sandheden langsomt». Han redegjorde for sannheten om Katyndrapene, samtidig som han satte søkelyset på at sannheten ble fordreid og fortiet, ikke bare i de totalitære samfunn, men også i de vestlige demokratier. Artikkelen ble avvist både av Berlingske Tidende og Politiken, men ble inntatt i Fredriksborg Amts Avis 19. april 1973. Berlingske Aftenavis hadde i 1971 gjengitt en omtale av professor Zawodnys bok «Døden i skogen». Omtalen som opprinnelig hadde stått i «The Times» var skrevet av Gabriel Ronay. Den ble gjengitt i den avisen uten noen kommentarer.⁽¹³⁾

I finske oppslagsverk ble det i 1950- og 1960-årene referert til Katyn og at russerne skulle være ansvarlig for massakren. I 1970-årene forsvinner Katyn fra de finske oppslagsverkene.⁽¹⁴⁾ Sommeren 1982 rykket finske kommunister ut til forsvar for Sovjet og deres versjon av drapene i Katyn. Igjen ble den sovjetiske løgnen om at det var tyskerne som hadde henrettet de polske offiserer gjentatt. Artikler om dette stod bl.a. i «Tiedontaja» 27. juli, «Vasabladet» 3. august og «Arbetartidningen» 6. august.⁽¹⁵⁾

Fredsmarsjen

I 1982 kom det et merkelig utspill fra de sovjetiske myndigheter. Det viste russisk klønnethet, men også hvorledes makthaverne i Kreml fremdeles forsøkte å påvirke Nordens inntrykk og holdninger i til Katynmassakren.

En gruppe fredselskende kvinner fra de fem nordiske land hadde gått sammen i en fredskomite som ønsket å demonstrere mot atomvåpnene. Den mest fremtredende kvinnen blant initiativtagerne var den norske dosent Eva Nordland. Fredskomiteen klarte å oppnå kontakt med sovjetiske myndigheter og sovjetiske fredskvinner, og en fredsmarsj ble besluttet gjennomført langs ruten Leningrad, Kalinia, Moskva, Smolensk og Minsk. Marsjen skulle delvis foregå med buss og tog, men med marsjering til fots gjennom alle byene, besøk på arbeidsplasser og samtaler med sovjetere osv.

Fra de nordiske land deltok tilsammen 300 kvinner. Et stort pressekorps fulgte deltagerne. Foruten de sovjetiske kvinner som også deltok i marsjen, hadde sovjetiske myndigheter attachert marsjarrangementet med ca. 50 funksjonærer.

Det skulle snart vise seg at marsjen ikke skulle bli så fredelig som navnet skuldet tilsi. Sovjetiske tolker gav falske oversettelser og talene til de nordiske deltagerne og antiamerikanske slagord ble behendig plassert. Pravda opererte med fordreide referater av hva som skjedde. I Moskva var sovjetiske fredsaktivister som ikke hadde villet innordne seg myndighetenes direktiver blitt arrestert og deportert fra byen. Om dette siste hadde Eva Nordland følgende kommentar da en norsk journalist overbrakte denne hilsen fra den «illegale» russiske fredskomiteen:

Jeg går ut fra at dissidentene i komitéen ikke får møte fordi Sovjet oppfatter dem som provokatører.

Forholdet mellom fredskvinnene og de nordiske pressefolkene skjerpet seg etterhvert. Det ble nedlagt referatforbud fra fredsmarsjdeltagernes møter, og da journalistene gjentatte ganger ble beskyldt for å være provokatører, førte dette til at de norske pressefolk forlot arrangementet under et møte i Minsk.

En av årsakene til denne opphetede stemning var at da fredsmarsjen var nådd til Moskva, ble deltagerne meddelt at marsjen skulle avsluttes i den lille landsbyen Katyn⁽⁶⁾, og ikke i Minsk som opprinnelig planlagt.

De fleste deltagerne oppfattet dette som et propagandautspill fra de sovjetiske myndigheter. Ville de ved dette trekke oppmerksomheten bort fra det som hadde skjedd i Katyn i 1940, ved å få de nordiske kvinnene til å hedre de falne i Katyn?

I 1969 hadde de russiske myndighetene reist et minnesmerke i Katyn over ofrene for nazistiske forbrytelser i Hvite-Russland. Etter dette hadde minnesmerket i Katyn blitt til et viktig valfartsmål for sovjetere og sovjetiske gjester, mens stedsnavnet Katyn var blitt tatt ut av kartene som dekket området rundt Smolensk, og var likeledes ikke nevnt i russiske leksika.

For de nordiske fredsmarsjdeltagerne ble det russiske opplegg et virkelig dilemma som de opplevde som en klar russisk manipulasjon. Dersom de lot marsjen gå til Katyn ville det bli oppfattet som støtte til Sovjet, en anerkjennelse av deres minnesmerke og et klart svik mot polakkene som på denne tiden var inne i en ekstra vanskelig periode. Et slikt svik fra sine nordiske granneland

ville nok ramme polakkene ekstra hårdt, og det var mange av de nordiske deltagerne som var lite lystne på å være med på noe slikt. Dersom de avlyste marsjen var de redd den vanlige russer ville oppfatte det som et svik fra Vesten, og den kontakt og forståelse som tross alt var oppnådd mellom de norske fredskvinner og den alminnelige russer ville kunne bli forringet eller ødelagt.

Etter lange og vanskelige drøftelser fredsdeltagerne i mellom, ble det besluttet at fredsmarsjen skulle gå til Katyn. Ved avstemningen deltok også de 50 sovjetiske funksjonærene, noe som medførte ytterligere forbitelse fra dem som var mot. De nordiske fredskvinnene stod imidlertid fast på at marsjen skulle avsluttes i Minsk som opprinnelig avtalt. Deltagerne ble stillet fritt om de ville bli med til Katyn eller stå over denne dagen. En tredjedel av de nordiske deltagerne valgte å stå over. Av de nordiske initiativtagerne til fredsmarsjen var det kun Eva Nordland som deltok, noe hun senere måtte tåle kritikk for.

De nordiske fredskvinnenes besøk i Katyn skulle imidlertid få en annen og verdigere utgang enn hva russerne trolig hadde regnet med. Det kan vi takke den svenske dosent Ritva Jonsson for. Hun besluttet at hun ville dra med til Katyn. Der ville hun holde en tale og i den ville hun nevnte Katyn og de polske offiserene som ble henrettet der i begynnelsen av krigen.⁽¹⁷⁾

Den første vanskelighet hun støtte på, var da hun viste den kvinnelige russiske tolken manuskriptet. Talen kunne uten vanskelighet tolkes, men avsnittet om Katyn var umulig, slikt kunne man bare ikke si. Oppmuntret av flere av de andre marsjdeltagerne, særlig fra finsk hold, forlangte Ritva Jonsson at også dette skulle være med i talen.

Neste vanskelighet kom i selve Katyn. Da turen var kommet til at Ritva Jonsson skulle bestige talerstolen, fikk hun beskjed fra en av de sovjetiske lederne at hun ikke skulle holde talen likevel. Den var ikke blitt skikkelig avtalt på forhånd, og dessuten hadde deltagerne allerede stått for lenge ute i den svære heften. Nedslått av skuffelse vendte Ritva Jonsson tilbake til bussen, og hun angret bittært at hun hadde blitt med til Katyn.

De andre nordiske deltagerne satte nå inn et voldsomt press mot de sovjetiske arrangørene, og under trusel av det voldsomme oppbud av journalister og TV-kameraer som nå øynet en stor sensasjon ved at den svenske deltager ble nektet å tale, måtte russerne gi etter.

Ritva Jonsson holdt ikke noen lang tale, men avsnittet om Katyn kom med, og ble oversatt til russisk:

Minnesmärket i Chatyn är mera än ett minnesmärke för Vitryssland, för Sovjetunionen. Det är ett minnesmärke för hela mänskligheten, för alla som lidit och dött i krig.

Det minner också om ett annat Katyn, 300 km härifrån, nära Smolensk, där ett stort antal polska offiserar ble avrättade i början av kriget.

Etter talen var holdt og oversatt var stemningen intens, og umiddelbart begjærte ledelsen i den sovjetiske fredskomiteen ordet:

Dette har vært et typisk eksempel på psykologisk krigføring fra den vestlige siden...

Så gikk han over til å tale om Goebels løgnpropaganda og om det var klart bevist at Sovjet var uten skyld i drapene av de polske offiserer i Katyn, for så å fortsette med å omtale propagandaen i de vestlige massemedier.

Eva Nordland skal ydes den rettferdighet at hun både var oppmerksom på og hadde tilskyndet til at Ritva Jonsson skulle holde sin tale og der nevne Katyn. Hun protesterte også skarpt overfor den russiske polemikk etter talen til Ritva Jonsson. På grunn av det fullstendige brudd mellom de norske pressefolk og fredsmarsjdeltagerne, ble ikke denne episoden så godt kjent her hjemme. ■

Noter

- (1) Conot, Robert E: *Justice at Nuremberg*, London 1983, s. 66-67.
- (2) Conot, Robert E: *Justice at Nuremberg*, London, 2. 453.
- (3) Fitzgibbon, Louis: *Katyn Massacre*, London 1989, s. 257.
- (4) Lilius, Carl-Gustaf: *Katyn 1940. - Kontinent Scandinavia*, nr. 3-4/1982.
- (5) Aschehoug og Gyldendals store norske leksikon, Oslo 1981, bd 3, s. 173.
- (6) Aftenposten, morgen, 29. juli 1971.
- (7) *Katyn 1940 Kronikker om mordet på polske soldater i 1940 i Sovjetunionen*, København, Stockholm 1984.
- (8) Fitzgibbon, Louis: *Katyn Massacre*, London 1989, s. 207.
- (9) Fitzgibbon, s. 207-208.
- (10) *Katyn Memorial - Programme 50th Anniversary of the Katyn Massacre* 21.4.90.
- (11) Lilius, Carl-Gustaf: *Katyn 1940 - Kontinent Scandinavia* nr. 3-4/1982, s. 19-20.
- (12) Kruszewski, Eugeniusz S: *Mine møder med dr. Helge Tramsen - Katyn 1940*, s. 25 f.
- (13) *Berlingske Aftenavis* 23.2.1971.
- (14) Lilius, Carl-Gustaf: *Katyn 1940 - Kontinent Scandinavia* nr. 3-4/1982, s. 15.
- (15) Lilius, Carl-Gustaf: *Katyn 1940 - Kontinent Scandinavia* nr. 3-4/1982 s. 19.
- (16) Navnet skrives på svensk Chatyn og på finsk-svensk Hatyn.
- (17) Jonsson, Ritva: *Fredsmarsjen och Chatyn - Katyn 1940*, s. 37 f.

MILITÆR HISTORIE

Av major (R)
Bjørn Bratbak

Etter krigen har det bare vært spredte tilløp hos journalister, forfattere og historikere til å legge skylden for Katyndra-

pene der den rettelig hører hjemme, hos russerne. Historikeren og politiker dr. Arne Ording gav i 1946 ut sine kronikker fra krigens år i bokform. Før krigen hadde han fått dr. philos graden for en avhandling om et emne fra den franske revolusjonen, og hadde vært et av de fremste medlemmer av Mot Dag-gruppen. Han øvde en betydelig innflydelse på Arbeiderpartiets utenrikspolitiske orientering. Han fulgte den norske regjeringen i utlendighet og var fra 1941 Utenriksdepartementets konsulent i moderne politisk historie. Han spilte en stor rolle ved utformingen av norsk utenrikspolitikk både under og etter krigen.

Fra juni 1940 til mars 1945 holdt han en rekke kronikker gjennom BBC. En av dem hadde tittelen «Tysklands eneste sjanse» og ble holdt 4. mai 1943. Etter-

Major Bjørn Bratbak avslutter her sin artikkel om massakren i Katyn. Første artikkel sto i Pro Patria nr. 3 og den andre i nr. 4.

Daværende president og statsminister i Polen Wojciech Jaruzelski og Tadeusz Mazowiecki, bærer hodet i bønn for polske ofre for sovjetiske massakrer under en minnegudstjeneste.

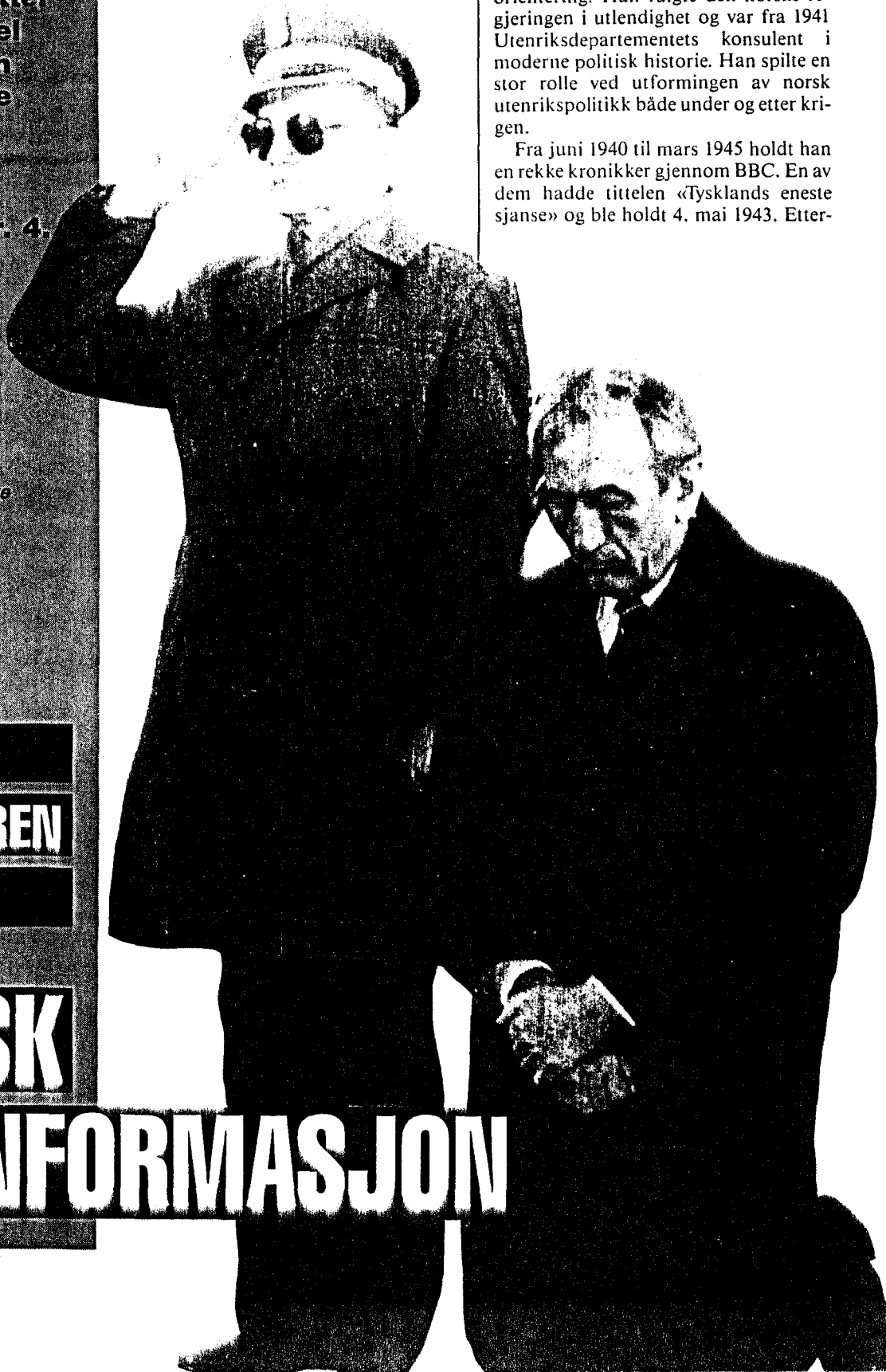
KATYN-

MASSAKREN

III:

NORSK

DESINFORMASJON



som dette bare var tre uker etter at nyheten om Katyn-massakren ble gjort kjent over tysk radio, er det ikke annet å vente enn at også Arne Ordning kom inn på denne hendelsen. Han nærmet seg massakren ved å fortelle om problemene som hadde oppstått i forholdet mellom Sovjet og Polen og fortsatte:

«...men polakkene hevdet at flere tusen offiserer som hadde vært integrert i Samveldet, var forsvunnet. Den tyske propagandaen fikk naturligvis rede på disse vanskeligheter, og Goebbels lanserte en historie om at det i nærheten av Smolensk var oppdaget en massegrav med likene av flere tusen polske offiserer som skulle vært drept av russerne. Historien ble utbrodert på mange slags vis av den tyske propagandaen, og den førte til at den polske regjering avbrøt den diplomatiske forbindelse med den sovjet-russiske. Det internasjonale Røde Kors nektet å påta seg undersøkelsen, og den polske regjering lot saken falle. Konflikten er imidlertid ikke løst, og den er blitt rikelig utnyttet av den tyske propaganda.⁽¹⁾

Det er forståelig at Arne Ordning under krigen, da propaganda og desinformasjon var et våpen som ble benyttet av alle krigførende, kunne få seg til å gi en slik fremstilling av forholdet. Mindre akseptabelt er det at han ved utgivelsen av sine kronikker i 1946, ikke opplyste at sannheten kunne være noe annerledes. Det burde ikke være ukjent for ham at det var reist tvil om den russiske versjonen og at forholdet var blitt berørt under Nürnberg-prosessene. Det faktum at det var russerne som brøt de diplomatiske forbindelser med den polske London-regjeringen, og ikke omvendt som Ordning beskriver det, kan neppe ha unnådd det norske Utenriksdepartementets fremste rådgiver. I sin iver etter å fordømme nazi-Tyskland unnlater han å rette søkelyset mot det andre voldsherredømmet – Sovjetstaten. Han avsluttet en av sine andre kronikker, 8. februar 1944, med følgende attest til Stalin:

Sovjetsamveldets seier over det nazistiske Tyskland er ikke bare militær, men også moralsk og politisk.⁽²⁾

Tre-bindt verket «Den store krigen» kom ut i årene 1946–49 med Halfdan Olaus Christophersen som hovedredaktør. Han var under krigen medlem av Hjemmefrontens ledelse og i årene 1946–54 leder for den humanistiske og samfunnsvidenskapelige avdeling ved Chr. Michelsens Institutt. I verkets bind 2 finnes kapitlet «Fra Casablanca til Katyn», forfattet av dr. Arne Ordning. Han redegjør for Katynaffæren på en måte som levner liten tvil om at han trodde, eller sterkt ønsket å tro, at det var tyskerne som stod bak drapene. Han poengter at det var den tyske propagandatje-

neste som sendte meldingen om funnene, og sier at det er meget sannsynlig at tyskerne hadde fått beskjed om polakkenes henvendelse til de russiske lederne i 1941–42. Noe senere i artikkelen gjen- tar han at «...offisersgravene i Katyn ble den tyske propagandas største seier under krigen...». Han gjengav den russiske løgnen fra 1943–44 uten å stille kritiske spørsmål eller komme med motforestillinger:

Den 18. april svarte den sovjetiske kringkasting på de tyske beskyldninger. De erklærte at krigsfangene sommeren 1941 hadde arbeidet vest for Smolensk og at de var falt i tyskernes hender i begynnelsen av september. Kort etter hadde tyskerne latt dem massakrere, og i begynnelsen av 1943 hadde de latt massakrere andre krigsfanger og brukt også disse likene til massegravene i Katyn. Denne framstillingen ble senere bekref- tet av en sovjetisk undersøkelseskommisjon som avga sin innstilling i januar 1944.⁽³⁾

I 1947 ble en norsk oversettelse av boken «Nürnbergdommen» utgitt. På tittelbladet opplyses at utgiver er «Chr. Michelsens Institutt for Videnskap og Åndsfrihet»: I boken er det ikke nevnt et ord om Katyn eller at Katynsaken var et omstridt og vanskelig tema under retts- sakene. Boken nevner heller ikke den oppsiktsvekkende opplysning som fremkom under vidneavhørene: Stalins tilbud til Hitler i 1939 om en base for tyske ubåter i Murmansk.

Året etter gav forlaget H. Aschehoug & Co. ut billedverket «Verden siden 1939», en billedkavalkade med ledsagende tekster. Under overskriften «Massegravene i Katyn-skogen – Russisk-polsk brudd» og datoen 26. april 1943 vises to fotografier: «lik fra massegrave- ne til identifisering» og «læger i ferd med å identifisere lik». Billedverket var en form for fortsettelse av verket «Verden siden 1914» som var kommet ut i to bind i 1939. Verkets opprinnelse var dansk, men utkom i norsk utgave i 1939 og 1948. I begge utgivelsene av den norske utgaven var Chr. A. R. Christensen redaktør. I 1948-utgaven var han medforfatter med Hans Engen. Begge disse to forfatterne var erfarne journalister med en bred politisk og journalistisk bakgrunn. Begge hadde spilt en betyd- ningsfull rolle i motstandskampen mot tyskerne. Christensen hadde en fremtre- dende funksjon i den illegale presse under okkupasjonsårene, og var avisenes kontaktperson med ledelsen i Hjemme- fronten. Engen var i årene 1941–45 i sambandstjenesten mellom den norske London-regjeringen og hjemmefrontle- delsen hjemme i Norge. I 1948 var Chris- tensen sjefredaktør i Verdens Gang, for- mann i Oslo Redaktørforening og med-

lem av FNs Sub- Commission on Free- dom of Information and of the Press. Hans Engen var i 1948 utenriksredaktør i Verdens Gang, ble senere ambassade- råd, ambassadør og var i 1958–63 stats- sekretær i Utenriksdepartementet. Til tross for sin brede erfaring, og trolig et oppriktig ønske om å gjengi alle nyheter så korrekt som mulig, skriver de om dra- pene i Katyn:

Da den polske London-regjeringen godtok den tyske propagandameldin- gen om at russerne skulle ha skutt 10 000 polske soldater, som ble funnet i en massegrav i Katynskogen nær Smo- lensk, og krevde en forklaring, brøt Moskva med London-regjeringen den 26. april. Senere viste det seg at det var tyskerne som hadde foretatt henrettel- sene.⁽⁴⁾

Den amerikanske kongresskomitéens gransking av Katynsaken i 1952 førte til oppslag også i norske aviser. Arbeider- bladet hadde for eksempel dette året fle- re artikler som redegjorde for den ame- rikanske gransking og de konklusjoner man var kommet frem til. I en egen lede- rartikkel 2. mai 1952 gikk avisen inn for at Katyn-drapene burde bli underkastet en inngående og objektiv undersøkelse. Avisen pekte på at den amerikanske ko- mitéen, som nettopp hadde sittet sam- men i Tyskland for å skaffe seg materiale som var nødvendig for å komme med en kjennelse. Alle Arbeiderbladets reporta- sjer dette året pekte i retning av at det var russerne som var de ansvarlige.

Den amerikanske kongresskomitéen hadde arbeidet med Katyn-spørsmålet over en periode på 13 måneder i 1951 og 1952. Komitéens rapport med uttallige vidneprov er på 2362 sider og konclu- derte med:

...det var hevet over all rimelig tvil at forbrytelsen var utført av NKVD.⁽⁵⁾

Rapporten nådde til FN i New York, men under russernes sterke innflydelse der på den tiden, ble den ikke tatt under behandling. Generalsekretær i FN var da nordmannen Trygve Lie.

Etter 1952, med nyhetsmeldingene omkring den amerikanske kongressun- dersøkelsen, skulle man tro at norske historikere og skribenter i det minste burde ha referert til undersøkelsen og de resultater amerikanerne var kommet frem til.

Femte bind i verket «Verden i går og i dag – vår egen tids historie», forfattet av Chr. A. R. Christensen, kom ut i 1954. Christensen gjengir her på en nøktern og objektiv måte både den tyske og den russiske påstanden om skyldspørsmålet for Katyn-massakren. Han forteller at saken skapte en voldsom bitterhet mel- lom polakker og russere. Christensen fortsetter:

«...Mysteriet er aldri blitt tilfredsstil-

lende oppklart; påstand står fortsatt mot påstand, og det er fra begge parter lagt frem en forvirrende mengde av formentlige bevisligheter...⁽⁶⁾

...fra polsk side har det ellers med særlig styrke vært ført i marken som et indisium på dårlig samvittighet hos russerne at de ikke tok saken opp under prosessen mot de tyske krigsforbrytere i Nürnberg etter krigens slutt, da så mange andre tyske grusomheter ble belyst.

Hva nå enn sannheten om Katyn er, bidrog striden under enhver omstendighet til å forgifte forholdet mellom russerne og polakker under krigen...

Forbausende nok sies det ikke noe om den amerikanske kongresskomitéens granskning, eller den oppsikt de klønete russiske utspill under Nürnberg-prosessen hadde vakt. På den tiden (1954) fantes det godt med tilgjengelig informasjon som klart pekte i retning av Sovjet som den ansvarlige.

Bind VIII i Aschehous Verdenshistorie kom ut i 1958. Redaktør for dette bindet var dr. Arne Ording og Thorleif Dahl. Forfatter av kapitlet «Den annen verdenskrig» var Jacob Sverdrup, historiker, journalist og senere utenriksredaktør i Arbeiderbladet. Dr. philos i 1974 og direktør for Det norske Nobel-instituttet i 1978. Om Katynmassakren het det i dette etterkrigstidens meget anvendte historieverk:

Foranledningen til bruddet kom da tyskerne våren 1943 kunngjorde at de hadde funnet massegraver med flere tusen drepte polske offiserer ved Katyn nær Smolensk. Tyskerne hevdet at de polske offiserer var drept av russerne, og de brukte historien til en voldsom propagandaoffensiv. Polakkene hadde alt i 1941 rettet forespørsler til Sovjet-Samveldet om hvor det var blitt av de polske offiserer som de visste var tatt til fange av russerne i 1939. Nå syntes det som deres verste mistanker var blitt bekreftet, og de krevde en nøytral undersøkelse av massegravene gjennom Røde Kors. Dette forslaget ble tatt ille opp i London og Washington, hvor man var irritert over å skulle gi næring til den tyske propaganda. Da Sovjet-Samveldet i slutten av april brøt de diplomatiske forbindelser med den polske regjering, nekter derfor den britiske og amerikanske regjering å intervenere til fordel for polakkene.⁽⁷⁾

Heller ikke her refereres det til noen tvil om holdbarheten i de russiske påstander, og om de undersøkelser og resultater som amerikanerne var kommet frem til i 1952.

I 1961 kom bind 21 i Carl Grimbergs store verk «Menneskenes liv og historie». Forfatter av dette bindet, som omhandlet annen verdenskrig, var Chr. A. R. Christensen. Han gav en grundig og

saklig redegjørelse for funnene av massegravene i Katynskogen. Både de tyske og russiske påstandene ble referert, uten at det direkte ble tatt noen stilling til den faktiske sannhet. Spørsmålet blir hengende åpent, men den lite kritiske leser kan lett bli påvirket til å godta den russiske versjonen. Om den tyske versjonen skriver Christensen.

«... og 12. april 1943 offentliggjorde tyskerne en sensasjonell melding som skulle gi forklaring på mysteriet...»

Om den russiske versjonen skriver han:

«... Men russerne ble rasende, karakteriserte de tyske beskyldninger som løgnpropaganda og brøt den diplomatiske forbindelse med den polske London-regjering. Det var ifølge den russiske fremstilling tyskerne som hadde anstiftet massemordet etter å ha besatt området hvor fangeleirene lå...»⁽⁸⁾

Den neste utgaven av Grimberg kom i 1967. Her ble Christensens beskrivelse av Katyn-saken gjentatt.

Aschehous forlag gav i 1972 ut professor Zawodnys bok «Døden i skogen». Boken ble anmeldt i norske aviser, bl.a. i Aftenposten av Per Egil Hegge.⁽⁹⁾ Hverken bok eller anmeldelsene synes å ha satt noen vekker i det norske folk. Boken finnes for eksempel ikke i Utenriksdepartementets bibliotek. «Verdens Gang» var en av avisene som fortsatt lot spørsmålet om hvorvidt det var Hitler eller Stalin som sto bak drapene, forbli stående ubesvart.⁽¹⁰⁾

I 1980 gav den norske general A. D. Dahl en grundig redegjørelse for Katyn-drapene og hvor ansvaret lå, i et par artikler i Norsk Militært Tidsskrift⁽¹¹⁾. I september samme året gjengav også organet til Norges Forsvarsforening en artikkel om Katyn-massakren⁽¹²⁾. Artikkelen hadde da nylig vært publisert i «Die Welt». Her ble det konkludert med at russerne var ansvarlige. Artikkelen inneholder imidlertid den feilaktige påstanden: «Den polske eksilregjeringen i London avbrøt forbindelsene med Moskva og satte sine vestlige allierte i største forlegenhet.» Den samme påstand har også blitt fremsatt av russerne. Det var polakkene som brøt de diplomatiske forbindelsene, ikke russerne, holdt de hårdnakket fast i. Sannheten er den motsatte, noe som klart fremgår av bl.a. Churchill's memoarer.

En av våre etterkrigshistorikere hadde en annen måte å laste Polen for at de diplomatiske forbindelsene med Sovjet ble brutt. Han skriver at da den tyske propaganda beskyldte russerne for drapene i Katyn, «... og den polske eksilregjeringa ikkje tok avstand frå den, svarta Sovjetunionen med å bryte det diplomatiske sambandet»⁽¹³⁾. Skulle den polske regjeringen ta avstand fra sannheten om





hvorledes 15 000 av landets offiserer var myrdet?

I det store norske konversasjonsleksikon fra 1981 redegjøres det for funnene i Katynskogen og at tyskerne og russerne gjensidig beskyldte hverandre for å stå bak udåden, uten at skylden klart legges på Sovjet. Det refereres riktignok til at den tidligere polske statsminister Mikolajczyk mente at det var sovjetregjeringen som stod bak, og at en amerikansk kongresskommisjon i 1951-52 hadde kommet til samme resultat. PAX Leksikon fra 1981 og det store oppslagsverket Familieboka fra 1975 nevner ikke Katyn i det hele tatt. Selv i det store norske historieverket «Norge i krig» som kom ut i 1987 synes det ikke som om tvilen er helt borte. Forfatteren skriver der: «Det er i dag liten tvil om at disse offiserane var blitt myrda av russarane – truleg våren 1940.»⁽¹⁴⁾

På kommentarsiden i Arbeiderbladet ble det 4. august 1982 hevdet at det var Stalin som stod ansvarlig for Katyndrapene. Fire uker senere kom det et velbegrunnet innlegg av kommunisten Paul Midtlyng i samme avis. Han imøtegikk det tidligere innlegg og argumenterte sterkt for den sovjetiske versjon av løgningen. På en behendig måte trakk han paralleller til henrettelsene tyskerne hadde foretatt i Trandumskogen under krigen. Han avsluttet innlegget med å minne om at når antikommunismen gav an tonen, var det lett å havne i dårlig selskap. Katyn var i så måte et godt eksempel. Noen dager senere fikk han svar på tiltale i to innlegg forfattet av Finn Eriksrud og M. Radejko, men med dette satte redaktøren brått sluttstrek for en videre debatt i avisen.⁽¹⁵⁾

Martin Gunnar Knutsen, mangeårig formann i NKP, skriver senere at innlegget av Paul Midtlyng ble hilst velkommen av svært mange på venstresiden i Norge, ikke minst hos partifeller i NKP, som fant Midtlyngs argumentasjon og bevisføring svært så tillitvekkende.

Åtte år senere kom Martin Gunnar Knutsen ut med sin bok «Bittert oppgjør». Her tar han på en åpen og selverkjennende måte et oppgjør med kommunismen og hva den har ført til av lidelser og overgrep. Han redegjør også grundig og nøkternt for Katyn-affæren og lar oss få delaktighet i de innrømmelser som man fra sovjetiske hold har kommet med etter 1989.

Det virker som om vi nordmenn har hatt vanskelig for å ta bladet fra munnen og i klartekst si at denne forbrytelsen – avliven av 15 000 polske krigsfanger

Tyske offiserer viser frem massegravene i Katyn til en delegasjon europeiske forfattere.

– det stod vår allierte fra krigstiden, vår store nabo, den sovjetiske kommuniststaten ansvarlig for. I mai/juni 1987 ble det i Oslo arrangert to utstillinger som viste sannheten om myrdene i Katyn. Utstillingen ble først vist i Bekkestua bibliotek. Den inngikk deretter i en utstilling i Deichmanske bibliotek arrangert av foreningen Solidaritet Norge-Polen. Omtalen i pressen var beskjeden.

Enda så sent som i november 1991 fantes det under emneordet Katyn bare et eneste dokument i det ellers så velforsynte og oppdaterte bibliotek i Det Kgl. norske Utenriksdepartement.⁽¹⁶⁾ Dokumentet var den sovjetiske rapport fra januar 1944 som på vitenskapelig vis forsøkte å henføre ansvaret for Katynmyrdene på tyskerne. Det var dette dokumentet som den norske regjeringens avis «Norsk Tidend» i februar 1944 karakteriserte som russisk bevis på at det var tyskerne som hadde massakrert de 11 000 polakkene i Katyn, og som historikeren og politikeren dr. Arne Ording i etterkrigsårene refererte til som sannhetsbevis for den russiske løgnen.

I februar 1992 ble det ved Institutt for Forsvarsstudier, Oslo, avholdt møte med temaet: «Working in the Soviet archives: the case of Katyn.» I invitasjonen ble det opplyst at instituttet i lengre tid hadde hatt et godt samarbeid med det russiske vitenskapsakademis institutt for almenhistorie i Moskva. Foredragsholder på temamøtet var dr. Natalija Levedeva fra dette akademiet.

Polakkene kjente sannheten

Helt fra nyheten om gravfunnene i Katyn ble kjent i april 1943 stod det klart for de fleste polakker at dette var en ugjerning som russerne stod bak. Tyskerne lot fremstående representanter fra det okkuperte Polen ta funnene i øyesyn, likeså utførte den hemmelige polske motstandsbevegelse undersøkelser og foretok vidneavhør. Alle opplysningene pekte mot Sovjet, og et grundig bevismateriale ble oversent til den polske eksilregjering i London. Heller ikke der var det tvil om den virkelige sannheten. I Storbritannia ble polakkene så lenge som krigen varte nektet å redegjøre for sin oppfatning. For den britiske regjeringen var det mer om å gjøre å hindre at samarbeidet med Stalin skulle ryke, enn at polakkenes oppfatning av Katyn skulle gis noen utbredelse.

I det okkuperte Polen satte de ikke-kommunistiske motstandsgrupper plakater over hele landet med tekster som «Russland = Katyn» og «PPR = forræder». PPR var benevnelsen for det russiskkontrollerte kommunistpartiet som ble opprettet i 1943. Det polske førkrigs-kommunistpartiet ble eliminert (opp-løst) av russerne, etter at Stalin hadde

sørget for at de ledere som hadde søkt tilflukt i Sovjet ble henrettet eller van-smektet i sovjetiske fangeleire.⁽¹⁷⁾

Etter at krigen var slutt ble det blant eksilpolakkene arbeidet for at sannheten om deres 15 000 forsvunne offiserer skulle komme for en dag. Deres bestrebelser på å få den grusomme sannheten frem i lyset ble av vestens demokratier møtt med likegyldighet og til dels motarbeidelse.

Hjemme i Polen var det enda vanskeligere. Her var det russerne som bestemte hva polakkene skulle få vite om Katyn, og hva som kunne bli uttalt om den saken. Å si eller mene noe annet var forbundet med fare for både fengsling og deportasjon.

I Warszawa var det i 1945 forsøkt med et improvisert minnesmerke på Powazki kirkegården. Under oppstanden i 1956 kunne det taktfaste ropet «Katyn! – Katyn!» høres i Warszawas gater. For polakkene ble Katyn et symbol på det polske folks lidelser og det sovjetiske barbari. Det var neppe en eneste polakk, de polske kommunister inkludert, som var i tvil om sannheten om Katyn. Temaet måtte bare ikke omtales. Wladyslaw Gomułka som var Polens egentlige hersker i perioden mellom 1956 og 1970 skal aldri ha uttalt seg om Moskas rolle med hensyn til Katyn-drapene, Stalin-Hitlerpakten eller den manglende sovjetiske støtte til oppstanden i Warszawa sommeren og høsten 1944.⁽¹⁸⁾

I den polske sensurinstruksjonen var det gjort detaljert rede for hvorledes Katynspørsmålet skulle behandles. De polske sensurbestemmelsene ble kjent i Vesten i 1977. Da brakte en avhopper fra den polske sensuren i Krakow med seg 700 sider fra de hemmelige sensurreglene. Her ble det også redegjort for det vanskelige tema Katyn: «Ingen forsøk på å beskyldne Sovjet for de polske offiserers død i Katynskogen må passere sensuren.» I vitenskapelige verk, memoarer og biografier var det tillatt å skrive: «skutt av nazistene i Katyn» eller «døde i Katyn», men et tidligere tidspunkt enn august 1941 var det ikke tillatt å bruke.⁽¹⁹⁾

I begynnelsen av 1980 sirkulerte et polsk undergrunnsskrift der Katynspørsmålet ble berørt. Det het der at så lenge sannheten om Katyn-myrdene ikke ble tillatt kunngjort, kunne det aldri bli noen forsoning mellom det polske og det russiske folk. Dette året publiserte flere fremstående russiske opposisjonelle som levde utenfor Sovjets grenser en erklæring der de erkjente det sovjetiske ansvar for drapene. I Polen ble året 1980 av den voksende, men fortsatt kneblede opposisjon, gitt navnet «Katyn-året». Et av undergrunnsskriftene om Katyn ble på typisk polsk underfundig vis undertegnet med navnene Jan

Abramski og Ryszard Zywiecki. Fra de kommunistiske myndigheters side ble det kunngjort at et dokument som var undertegnet av to personer som ikke eksisterte, kunne ikke være mye å feste lit til. De hadde trolig søkt forgjeves i sine adresseregistre. Navnene fantes imidlertid i et annet register. De stod som første og siste navn på listen over identifiserte polakker fra fellesgraven i Katyn.⁽²⁰⁾

I 1981 ble det gjort et nytt forsøk på å reise et Katyn-minnesmerke på en kirkegård i Warszawa. Enheter av det polske sikkerhetspolitiet og bulldozere var straks på pletten.

I alle år etter krigen bidro Sovjets fornektelse av sannheten om Katyn til å vanskeliggjøre forholdet til Polen. Opposisjonelle i Polen henviste ofte til at de «hvite feltene» i historien måtte bli utfylt. De «hvite felt» var ensbetydende med emner som var så omstridte at de ikke ble nevnt, eller som ble forvrengt i de offisielle historiefremstillinger. I 1987 ble det imidlertid inngått en avtale mellom general Jaruzelski og Mikhail Gorbatsjov om at det skulle nedsettes en kommisjon for å studere de såkalte «hvite feltene» i historien, Katyndrapene inkludert. I årene som fulgte forsøkte Sovjet å trenere granskningen, mens polakkenes skyndet på. Nok et stridsspørsmål mellom de to naboene kom til syne.

På Allehelgensdagen i 1987 ble drapene av de polske offiserer i Katyn for første gang etter krigen markert offisielt i Polen. Myndighetene beordret æresvakt ved minnesmerket på Powazki-kirkegården. Hundrevis av polakker samlet seg på kirkegården og den forbudte fagbevegelsen Solidaritet foldet ut sine bannere.

Polakkene kunne i mars 1988 lese i den kommunistiske avisen Tribuna Ludu at det offentlig var fremsatt den beskyldning at det ikke var tyskerne, men «Stalins og sikkerhetssjef Berijas bøddelknekter» som hadde myrdet de 4143 polske offiserene i Katyn. Beskyldningene ble fremsatt i et brev som 59 polske intellektuelle og dissidenter hadde sendt til fremstående kulturpersonligheter i Sovjet. Det vakte forbauselse at brevet i det hele tatt ble nevnt i Tribuna Ludu, riktignok med en polemisk kommentar. Avisen kunne melde at Katyn-problemet allerede i lengre tid hadde vært under granskning av en blandet historikerkommisjon.⁽²¹⁾

Polsk TV overførte i juli 1988 en minnegudstjeneste over ofrene fra Katyn-massakren, men selv da var ikke forholdene slik at sannheten kunne sies fullt ut. Det het at «Katyn var åstedet for en forbrytelse begått mot polske offiserer» og at «leting etter sannheten var igang». I august 1988 kom den polske historikerkommisjonen til Sovjet og til Katyn. Talsmannen for det sovjetiske utenriks-

departement opplyste at det ville bli satt opp en minneplate i Katyn over de polske offiserene hvor det ikke ble vist til at det var nazistene som stod bak drapene. Talsmannen avviste at den nye minneplaten betydde at Sovjet påtok seg ansvaret for massakren.

I Warszawa ble det i 1989 besluttet at inskripsjonen på et monument der i byen skulle endres. Innskriften hadde tidligere gitt «Hitlers fascisme» skylden for forbrytelsen. I Gdansk marsjerte nærmere 10 000 mennesker gjennom gatene en søndag i april 1989 til minne om de polske offiserene som var myrdet i Katyn. Demonstrasjonen var arrangert av Solidaritet. Omtrent på samme tid var en polsk delegasjon i Katyn og hentet to urner med jord derfra. Etter polsk skikk ble jorden innmurt i den ukjente soldats grav i Warszawa og i Katynmonumentet.

Også i vårt land kunne det registreres at polakkene nå ikke lenger ville avfinne seg med den sovjetiske løgneren om Katyn. I juni 1989 besøkte den polske generaløyntnant Paskowski Norge. Han var sjef for den polske krigsgravtjenesten. Foruten å besøke de polske gravsteder, besøkte han Hjemmefrontmuséet og var også tilstede ved en mottagelse i den polske ambassaden. Her overrasket han nordmenn som var tilstede, og trolig også det fremdeles kommunistiske ambassadepersonell, ved i sin takketalen å ta opp Katyn-saken og klart og entydig legge ansvaret der det rettelig hørte hjemme, hos russerne.⁽²²⁾

Den polske nasjonalforsamlingen forlangte i mars 1990 at de sovjetiske myndigheter umiddelbart skulle innrømme at det var Stalin og hans NKVD som stod bak utryddelsen av de rundt 15 000 polske offiserene i 1940.



Sovjet innrømmer skyld

I 1962 hadde russerne reist et stenmonument i Katynskogen. Stenen hentet russerne fra en gammel kirkegård i Smolensk, 16 km fra Katyn. De forsynte monumentet med denne teksten:

Her ligger begravet polske offiserer myrdet under store lidelser av tysk-fascistiske okkupanter høsten 1941.⁽²³⁾

Den 10. oktober 1971 kom det sovjetiske tidsskriftet «Soviet Weekly» med artikkelen «Sannheten om Katyn». Her ble alle tidligere påstander og bevisføringer for at det var tyskerne som var de ansvarlige gjentatt. I tillegg fulgte en erklæring fra den daværende polske kommunistiske regjeringen. Her het det blant annet:

Tilintetgjørelsen av tusener av polske offiserer og soldater ved Katyn var en uddåd av Hitler-kriminelle, som foruten forbrytelsene ved Katyn begikk hundrevis av lignende mord på polsk og sovjetisk territorium.⁽²⁴⁾

Den russiske historiker, professor og generalmajor M. Monin, publiserte i 1982 i det militærhistoriske tidsskriftet «Vojenno – istoritsjeskij sjurnal» en lang artikkel om Katyn-saken. Artikkelen er ikke annet enn en gjentakelse av de sovjetiske beskyldninger som først ble fremsatt i 1943, og siden gjentatt mange ganger, om at det var tyskerne som hadde stått bak henrettelsene i Katyn, og at dette hadde foregått høsten 1941. Artikkelen gav skinn av å være et vitenskapelig verk med mange fotnoter og henvisninger. Artikkelen slutter med å slå fast at vestens forfalskninger av sannheten om Katyn ikke skal lykkes i sitt forsett på å ødelegge vennskapet mellom Sovjet og Polen:

Brorskapet mellom det sovjetiske og det polske folk i arbeidet, som utfylles av deres våpenbrorskap, har et solid fundament – den sosialistiske internasjonalismen som springer ut av begge folks dype erkjennelse av deres livsbehov. Og det betyr at det sovjetisk-polske vennskapet er ubrytelig. På den 9. ekstraordinære kongressen i Polens Forente Arbeiderparti, som fant sted i juli 1981, ble det minnet om dette nok en gang: «Forbundet og vennskapet med Sovjet-Unionen er fortsatt hjørnesteinen i Polens Utenrikspolitikk», het det i dokumentene fra kongressen. «Dette forbundet bygger på prinsipper som alle er til

Tusener av polakker samlet og på krigskirkegården i Warszawa i 1980-årene for å hedre ofre for sovjetiske massakrer.

gagn for Polens uavhengighet og sikkerhet innenfor de nåværende grenser.⁽²⁵⁾

Artikkelen til professor, generalmajor M. Monin ble av en eller annen oversatt til norsk og trolig spredt til norske ledende kommunister. Martin Gunnar Knutsen forteller at han fikk en slik maskinskrevet norsk oversettelse tilsendt anonymt. Han la ikke større vekt på dette, da han antok det var den sovjetiske Oslo-ambassaden som stod bak utsendelsen.⁽²⁶⁾

Sovjet forsøkte i det lengste å holde fast på sin skinnhistorie om at det var tyskerne som stod bak Katyn-drapene. Så sent som i desember 1988 kunne NTB melde at de sovjetiske myndigheter fikk støtte for sin versjon av polsk-briten Romuald Swiatek som nylig hadde gitt ut boken «Katynskogen» for egen regning på et forlag i Storbritannia. NTB redegjorde for hvorledes den nå 60 år gamle Swiatek hadde reist fra England til Sovjet i 1949 for å besøke sine foreldres hjemsted. Han var blitt arrestert og satt i Stalins fangeleirer hvor han hadde kommet i kontakt med tyske nazi-offiserer som også var fanger. I 1956 var Swiatek blitt benådet og kom seg tilbake til Storbritannia. Der hadde han deretter i «mange år arbeidet med arkivstudier og omhyggelig samlet inn dokumenter og vidnesbyrd i forbindelse med Katynsaken. Og Swiatek «frikjenner» Sovjetunionen på alle punkter», fortalte NTB-meldingen. NTB kom ikke med noen motforestillinger. Året etter, i oktober 1989, kunne NTB i en melding opplyse det norske folk om at «Hemmelige henrettelser tilhører gårdsdagen i Sovjetunionen». Begivenhetene i de baltiske stater skulle snart vise hvor feil NTBs påstand var. Betydningen av bokstavene NTB, som den norske folkehumoren under krigsårene la i det nazikontrollerte nyhetsbyråets meldinger er det sterkt fristene å ta med her: «NTB = Not To Believe».

Den polske statsminister Mazowiecki hadde i november 1989 besøkt retterstedet i Katynskogen og i april 1990 var president Jaruzelski på offisielt besøk i Sovjet. Også han besøkte Katyn. Han la ned krans på minneplaten og skrev i minneboken som var fremlagt:

De kjempet for et fritt Polen. De døde helt hjelpeløse, langt fra sine familier og hjemland; trofaste til siste åndedrag mot Polen og soldatens plikt. Til de polske offiserer, ofrene for en grusom stalinistisk forbrytelse, til ære og varig minne.

Dagen før hadde den sovjetiske regjering offisielt erkjent ansvaret for Katyn-massakren. Nyhetsbyrået Tass meldte at den sovjetiske regjeringen uttrykte sin dypeste beklagelse over massakren, og

at den var en av Stalin-tidens største forbrytelser.

I mai 1990 deltok president Jaruzelski, den polske regjeringen, representanter for kirken og for de væpnede styrker i en fjernsynsoverført messe til minne om Katyn-ofrene.

«Isvestija» kunne 2. juni 1990 i en artikkel om Katyn-saken fortelle at det var oppdaget en ny massegrav i nærheten av Kharkov. Avisen fortalte at her lå tusener av polske offiserer og henrettede sovjetiske «folkefiender». Det skulle i denne nyoppdagede fellesgraven befinne seg ikke mindre enn 3891 polske krigsfanger fra 1939 og 1760 sovjetiske «folkefiender». Polakkene var overført fra Starobielsk-leiren, hvor de først var anbrakt etter Sovjets invasjon av Øst-Polen høsten 1939. Massegravene ved Kharkov var blitt oppdaget på slutten av 1960-tallet, men de sovjetiske myndighetene hadde ikke dengang foretatt seg annet enn at området ble inngjerdet, og deretter bebygget med feriehjem for KGB-ansatte. Høsten 1988 henvendte finneren fra 1960-årene seg til avisen «Isvestija», men fortsatt gikk det tregt før undersøkelser ble igangsatt. Først våren 1990 ble grundige undersøkelser igangsatt. Da hadde Sovjet i mellomtiden innrømmet skyld for Katyn-massakren. Undersøkelsene brakte for dagen at de polske offiserene fra Starobielsk-leiren var ført med jernbane til henrettelsesstedet. Blant de polske fanger var det åtte generaler og mange høyere offiserer. I 1990 kunne den daværende KGB-lederen i Kharkov bekrefte funnene og opplysningene og lovet at tragedien skulle bli fullt oppklart. Han skal blant annet ha sagt:

Verden skal få kjeknskap til hele sannheten, uansett hvor bitter den er for vårt land. Den dagen da ofrene og deres skjebne trer frem fra det store intet, er ikke langt borte.⁽²⁷⁾

Den sovjetiske innrømmelsen av henrettelsene av de polske offiserene i 1940 har også ført til innrømmelser av andre overgrep mot polakker. I slutten av oktober 1991 hadde avisen «Moscow News» en stort oppslått artikkel «Mer om henrettelsene av polske offiserer».⁽²⁸⁾ Avisen kunne nå avsløre at i 1942-43 var et stort antall polakker henrettet i landsbyen Seltzy nær Rjazan. Dette var polske fanger som nektet å avlegge ed til Sovjet og den kommunistiske hæren til general Berling. De ble utsatt for både press og overtalelser. Blant annet besøkte den kommunistiske forfatterinnen Wanda Wasilewska dem ofte og talte til dem med stor innlevelse. Etter krigen besøkte Gomulka stedet i 1957. I begynnelsen av 1980-årene var general Jaruzelski der. Et granittmonument

som da ble reist finnes fortsatt. Siste ord i inskripsjonen er ufullstendig. Journalisten i «Moscow News» sier i 1991 at han er usikker om dette er gjort med hensikt fra kunstnerens side, eller om ordet er endret senere.

Ære til polske soldater som mistet livet i kampen mot ... ismen.

I oktober 1991 kastet reporteren Nicolas Bethell i «The Observer» nytt lys over henrettelsene av de polske offiserene. Hans artikkel ble gjengitt i «Bergens Tidende» og også referert i andre norske aviser. Nicolas Bethell kunne fortelle at president Gorbatsjov i november 1990 hadde gitt generalmajor Vladimir Kupiet ordre om å etterforske massakrene og få sannheten frem. Etterforskningen hadde blant annet ført til at to delaktige var blitt oppsporet og avhørt. Avhørene var opptatt på timelange video-opptak. Den ene mistenkte var den 89 år gamle Vladimir Stepanovich Tokarjev. Han var nå nesten blind, men med et klart og våkent sinn. I 1940 hadde han vært NKVD-sjef i distriktet Kalinin. Her hadde han sørget for at 6295 polakker fra Ostashkov-leiren var blitt myrdet av NKVD-offiserer under hans kommando.

Den andre mistenkte var Piotr Karpovich Suprunenco, 83 år, sykkelig og bostatt i Moskva. Han hadde i 1940 vært den NKVD-offiseren som hadde vært ansvarlig for alle sakene vedrørende polske krigsfanger og internerte. Han gav ikke, som Tokarjev, noen uforbeholden tilståelse, men skyldte på dårlig hukommelse. Etterforskningen har imidlertid brakt for en dag maskinskrevne lister med polske offiserer til henrettelse i områdene Katyn, Ostashkov og Starobielsk. Nederst på hver liste stod hans navn med maskin og dertil noe som så ut som hans signatur. Begge de to mistenkte skyldte på Stalin og Beria som personlig skulle ha gitt ordre til henrettelsene.

De sovjetiske etterforskerne som prøvde å avdekke sannheten om drapene, fortalte høsten 1991 til Nicolas Bethell om problemer de stadig stod overfor. Sjefen for etterforskingsteamet var blitt suspendert for «passivitet» under august-kuppet 1991. «Lungvektene» fra Hæren og KGB blandet seg stadig inn i arbeidet deres. Viktige politbyråmappene, inkludert det sentrale dokumentet signert av Stalin, som flere arkivarer hevdet å ha sett, var blitt flyttet til et topphemmelig sted i Kreml straks deres Katyn-etterforskning var begynt.

Den 19. august 1991 forsøkte Kalinins KBG å stanse oppgravningen av massegravene. KGB grunn gav dette med at de ikke kunne garantere for etterforskernes sikkerhet.⁽²⁹⁾

Det var tydeligvis høsten 1991 fortsatt

krefter i Sovjet som ikke ønsket sannheten frem i lyset.

For vår egen del bør vi ta norsk og vestlig holdning til sannheten om drapene i Katyn som en advarsel om hva beviste krefter kan oppnå, når et propagandaapparat settes igang for å kneble sannheten med konstruerte og vel planlagte løgner, og de som blir utsatt for slik påvirkning, stiller seg likegyldige og ikke stiller seg selv og andre nok kritiske spørsmål.⁽³⁰⁾

1) Ording, Arne: 100 Kronikker, Oslo 1946, s. 216.

2) Ording, Arne: 100 Kronikker, Oslo 1946, s. 306.

3) Ording, Arne: Fra Casablanca til Katyn. – Den store krigen, Oslo u. å. bd. 2, s. 624.

4) Verden siden 1939, I bilder med tekst, Oslo 1948, bd. II, s. 46.

5) Chelminski, Rudolph: Slik skjedde Katyn-massakren – Det Beste nr. 5/90, s. 116.

6) Christensen, Chr. A. R.: Verden i går og i dag, bd. 5, Oslo 1954, s. 204.

7) Aschehougs Verdenshistorie, Oslo 1958, bd. VIII, s. 255.

8) Grimberg, Carl: Menneskenes liv og historie, Oslo 1967, bd. 21, s. 394.

9) Aftenposten, 29/9-72.

10) Verdens Gang, 11/10-72.

11) General A. D. Dahl – NMT I, 2 og 7 1980.

12) Norges Forsvar, nr. 7, sept. 1980, s. 11.

13) Riste, Olav: Norge i krig – Utefront, Oslo 1987, bd. 7, s. 216.

14) Riste, Olav: Norge i krig, bd. 7, Oslo 1987, s. 216.

15) Arbeiderbladet: 4/8, 7/9, 13/9 og 13/10 1992.

16) Besøk i UDs bibliotek 29/11-91.

17) Borglid, Lars-Ola: Perspektiv på Polen, Malmö 1972, s. 72.

18) Borlig, Lars-Ola: Perspektiv på Polen, Malmö 1972, s. 73.

19) Lilius, Carl-Gustaf: Katyn 1940 – Kontinent Scandinavia nr. 3-4/82, s. 14-20.

20) Dahl, A. D.: Massemyrderiene av polske krigsfanger i Russland 1940 – Norsk Militært Tidsskrift 1931-1981, s. 412.

21) Aftenposten 14/3-88.

22) Opplyst til forfatteren av gen.maj. Reidar Torp 29/11-91.

23) Dahl, A. D.: Massemyrderiene av polske krigsfanger – NMT 2/80, s. 59.

24) Dahl, A. D.: Massemyrderiene av polske krigsfanger – NMT 2/80, s. 64.

25) Vojenno-istorijskij sjurnal nr. 2/82.

26) Opplyst til forfatteren av Martin Gunnar Knutsen 30/11-91.

27) Knutsen, Martin Gunnar: Bittert oppgjør, Oslo 1990, s. 175.

28) Moscow News no 44/91, s. 16.

29) Bergens Tidende, 12/10-91.

30) Opplysningene i denne artikkel er, hvor ikke annet er anført, i hovedsak hentet fra Fitzgibbon, Louis: Katyn Massacre, London 1989 og Zawodny, J.: Døden i skogen, Oslo 1972.